

Jaroslav
Mihule
Tinnitus
1930–2010

KAROLINUM

**Tinnitus
(1930–2010)**

Jaroslav Mihule

Vydala Univerzita Karlova v Praze
Nakladatelství Karolinum
Redakce Lenka Ščerbaničová
Grafická úprava Zdeněk Ziegler
Sazba DTP Nakladatelství Karolinum
Vydání první

© Univerzita Karlova v Praze, 2016

© Jaroslav Mihule, 2016

ISBN 978-80-246-3339-8

ISBN 978-80-246-3345-9 (online : pdf)

Univerzita Karlova v Praze
Nakladatelství Karolinum 2016

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

Obsah

Pár slov úvodem a na omluvu /7

ROZPOMÍNÁNÍ NA PRVNÍ ČESKOSLOVENSKOU REPUBLIKU

Živá náhrada – 1930 /9

Z Jílového u Prahy do Prahy-Hloubětína /13

Slatina nad Úpou, Boušín, Ratibořice /14

Začnou školní léta – Praha-Veleslavín, Střešovice
(1934–41) /20

PÁD STÁTU A PÁD DEMOKRACIE

Za dveřmi je válka /31

Slatinská intermezza /32

Na měšťanku do Prahy-Vokovic (1941–44) /35

Na učitelský ústav – Panská čili Herrengasse (1944–45) /41

Květnová revoluce 1945 /49

Na Benešovo gymnasium – Velvarská, brzy Leninova
(1945–47) /54

ČAS TRAPNOSTÍ A LŽÍ

Na Akademické gymnasium ve Štěpánské (1947–49) /63

Na Karlově univerzitě (1949–53) /76

Na státní konzervatoři (1953–55) /104

Do poddůstojnické školy v Rožňavě (1955–57) /110

Rožňava – „akademický“ rok 1955/56 /111

Nejistý život civila (1957–59) /129

Na Institut tělesné výchovy a sportu UK (1959) /136

RUCH LET ŠEDESÁTÝCH

Salon Zdenky Podhajské /146

Přebohaté hodinky Josefa Sudka /151

Evropa se otevírá /159

EXPO 67 Montreal /198

Velmi rušný rok 1968 /204

Nekrolog za Pražským jarem – 1969 /225

DVACETILETÍ ŽIVOTNÍ RUTINY

Setkání nová i opožděná (1971–78) /234

Posmrtný příběh Martinů na pozadí temných let
(1979–81) /280

Blýskání na lepší časy (1982–87) /307

Rafaël Kubelík a Česká filharmonie (1987–89) /340

Poprvé ve Spojených státech amerických – léto 1989 /346

NA CESTU DEMOKRACIE

Znovuzrození demokratického státu – 1989 /358

Z Tyršova domu do Karolina (1990–94) /369

Druhé nejstarší řemeslo (1994–97) /405

Epilog (1998–2010) /417

Rejstřík /439

Někteří britští vědci se domnívají, že dokážou zbavit pacienta otravného pískání v uších. U krys byli schopni je zastavit stimulací nervů na krku (nervus vagus) malou elektrodou, přičemž testovaným subjektům do uší zároveň hrála pronikavá hudba.

Tisková zpráva z ledna 2011. Jméno autora hudby nebylo uvedeno.

PÁR SLOV ÚVODEM A NA OMLUVU

Když někomu zní nepříjemně dlouho v uších, měl by jít k lékaři. Možná že trpí poruchou, které se říká tinnitus. Naše rodina ovšem menší bolesti raději statečně snáší, než aby seděla kdesi v čekárně před dveřmi s výhrůžným nápisem „Neklepat!“ Takže jsem se rozhodl, že se onoho neurčitého pískání v uších zbavím sám u počítače. Psáním, vzpomínáním a moralizováním.

Prvým osudovým bodem v životě každého člověka je nepochybně jeho narození. Odtud se začíná rozvíjet zápletka jako v detektivním románu – co vše se z toho vyvine, to se dozvíme až na konci cesty. Jenže na začátku jsme na tom všichni stejně, takže je to jedna velká nuda o tom hovořit. A navíc – vyprávět o vlastním životě má smysl u velkých osobností. Nás ostatní může v tomto směru ospravedlnit jedině to, jestliže se podíváme nazpět s úmyslem nikoli pozorovat vlastní důležitost, nýbrž vydat osobní svědectví o mraveništi z neopakovatelného úhlu pohledu jednoho mraveněčka. Přitom o pravdivosti historie lze jen pochybovat. Naopak nesporné je to, že lidé byli jiní, než jsou dnes, a byli jiní, než jaké bychom je mnozí dnes chtěli vidět. Vyprávět o své době a o své rodině mne přitahovalo už dávno, ale najít správný čas, toť otázka, jak už dávno vtipně zjistil opravdový historik jménem Tacitus. Ve svých dějinách císařského Říma má myšlenku, která dobře postihuje, proč je to doporučitelné: „Bohatší a méně nebezpečnou látku jsem si ponechal, stačí-li mi ještě život, na stáří, kdy vzácně šťastné doby dovolí *myslit si, co člověk chce, a co si myslí, také říci.*“ Vlny střídající diktaturu a demokracii se neustále kolébaly Evropou i po Tacitově smrti a bylo tomu tak i v naší vlasti. Mnoho lidí těžce zaplatilo za chuť zapsat si nebo prozradit, co si myslí, a to i ve dvacátém století. Takže tu jeho větu uvádím s pocitem určité vděčnosti Osudu za poslední čtvrtstoletí našeho života.

Praha 2015

Rozpomínání na první Československou republiku

ŽIVÁ NÁHRADA – 1930

Jak jsem přišel na svět, o tom mně mnoho neřekli a já se málo ptal. Stalo se tak v Praze u sv. Apolináře na klinice prof. Jerieho. K porodu prý užili tzv. vysoké kleště, neboť mne musili dostat z prvorodičky ven za použití jistého násilí, a dalo jim to údajně neobvyklou námahu. Můj kolega prof. MUDr. Antonín Doležal, DrSc., slavný porodník, mně ty kleště slíbil ukázat, má je ve skleněné vitríně. Protože už zažil desetitisíce porodů, je to pravý člověk pro takové věci.

Otec přišel k lůžku s květinami a matka od něho očekávala návrh, jak dítě pojmenovat. Je divné, že si to neřekli dřív. Ale trošičku divná mohla být i sama otázka po jménu: v té době – pro mou vnučku tak vzdálené, jako by nebyla vůbec existovala – se totiž slušelo, aby prvorozenec mužského pohlaví dostal jméno po otci – tedy Josef. Ten to však prý nechtěl říci nahlas a milá maminka zatrucovala: „Tak ho pokřtíme Jaroslav – po

Kjellandovy vysoké kleště jsou velmi oblíbené
pro svůj posuvný zámek

Járovi.“ Nebohý Jára, celým jménem Jaroslav Míl, jeden z jejich devíti sourozenců, a tedy můj strýček, zůstal zahrabán kdesi na frontě za první světové války – narozen 1893, svobodný, padl 10. listopadu 1917 na řece Piavě, kde bude poté následujícího roku svedena slavná bitva. Zbylo po něm pouze jméno na pomníčku ve Slatině nad Úpou. Vesničku najdete, překročíte-li Ratibořické údolí směrem od Červeného Kostelce a Červené Hůry přes řeku Úpu nebo sestoupíte-li cestou od Hoříček a Litoboře po srázném kopci zvaném Hromobitka.

Stal jsem se tedy živou náhradou za slatinského strýčka Jaroslava Míla. Takových pomníčků, jakého se mu s druhými kamarády dostalo, jsou po vesnicích tucty: květiny se k nim manifestačně většinou nenosily, protože zemřeli na nesprávné straně zákopu (rakousko-uherské), ať bylo jejich smýšlení jakékoli. „Vítězové“ se dočkali doma po roce 1918 slavného přijetí, zatímco z oněch padlých se jaksi stali neznámí vojáci. Měli smůlu. Jenže přišel rok 1948 a o vítězných legionářích – v čele s ruskými – se rázem mělo přestat hovořit také. Už se rovněž nehodili do oficiální propagandy. Historie si rází cestu mohutným krokem bez sentimentality.

Válka se podepsala na osudu všech mých bezprostředních rodinných předchůdců. Jára někde zahynul jako jeden z 15 milionů mrtvých první světové války, teta Ančka zemřela při kruté epidemii na konci války – v rodině se říkalo „na španělskou skřípku“. Ta si prý sama vzala snad 100 milionů lidí. Počítat mrtvé na miliony je zrůdnost zvláště dvacátého století, zejména když nejde o epidemii (druhá světová válka – 60 milionů, vláda Mao Ce-tunga – 50 milionů, Stalinova hrůzovláda – odhad 10 až 40 milionů).

Válka 1914–18 byla v mnohém čímsi zcela konkrétním, živou bolestí, která dlouho doznívala ve vzpomínkách vesnic a měst za první republiky. Na osudu každého z těch, kdo ji v rodině přežil, zůstaly její stopy. V případě tety Berty například s bolestně komickou grimasou: její hoch ze Slatiny ji velmi miloval a ona jeho. Z fronty od něho přicházely vřelé dopisy končící stále se vracející otázkou, proč mu nikdy ani řádečkem neodpoví. Na tomto prohřešku vztah nakonec zcela ztroskotal, dopisování skončilo a teta Berta jako vzácný solitér zůstala po celý život sama. Korespondenční ticho mělo přitom prosté vysvětlení: skrýval se v něm stud tety Berty za vlastní neumělé písmo a za těžko řešitelný problém s pravopisem.

Na konci další, druhé světové války si v létě 1944 za mé spolupráce mladého studenta napsala na stěnu vedle pendlovek foneticky jednu větu pro případ, že by dostala nevíтанou návštěvu německých vojáků: „Ich hap nix.“ Byla to pravda; kromě srdce ze zlata neměla nic. Prospěchem ji ve škole vysoce předčila její sestra Marta, jinak moje maminka. Když ve slatinské dvojtřídce nadešel rozhodující okamžik, že měla přejít na měšťanskou školu na Hoříčkách, i její studijní kariéra se zastavila. K dědečkovi tehdy zašel sám pan učitel, co to má znamenat: proč nechce posílat Martu, s jejím talentem, i nadále do školy? Následovalo opět prosté vysvětlení v podobě řečnické otázky: A kdo jí koupí boty, aby na Hoříčky, vzdálené asi tři kilometry, mohla v zimě v létě chodit?

Bída se u nich prolínala s válkou. Rodina byla soudržná a navzájem se podporovala, jak ukazuje i příběh jména, jímž

Jména na desce padlých jsou endemická: kdo je z Podkrkonoší, cítí se mezi jmény na slatinském pomníčku doma

mne ozdobili. Mít jméno je potřebné. Věci existují, až když se jim dá jméno. Do té doby jsou chimérickými jevy, a tak jsem se stal v prosinci 1930 pojmenovaným objektem všední reality. Vše svátostně potvrdil farář v kapli svatého Apolináře, kde se konal křest, což je přijetí novorozence do lůna katolické církve. Na nominačním aktu se podílel další můj strýček, Karel Míl, chalupník ze Slatiny. Rodina byla plná strýčků a tetiček.

Tomu všemu však muselo nutně cosi předcházet, co zůstane veřejnosti navždy skryto: proč, jak a kde se sešel můj otec, lidový muzikant a vyučený malíř pokojů, Josef Mihule z Prahy-Vokovic, s vyučenou švadlenkou Martou Mílovou ze Slatiny nad Úpou. Doklady prozrazují, že měl za sebou osm tříd základní školy (září 1897 až léto 1905) a výuční dobu od 27. 8. 1906 do 13. 9. 1909. Pak byl prohlášen „za řádného tovaryše malířského“ (což tímto potvrzuje Společenstvo malířů v Praze).

Kdysi mně básník Kamil Bednář vepsal přátelské věnování do své sbírky básní Čas kočárů a lamp s ústředním refrémem: „po půlstoletí je zajímavá každá všednost“ – ozářena světlem katastrof. Přivolává barvitě krásným způsobem dobu, v níž údajně vládl nerušený životní poklid.

*Těhdy ještě duněla kopyta po pražské dlažbě
a mnohá dlažba byla i z dřevěných kostek
V kočáru seděl pán s cylindrem
dáma s celým hnízdem na umném účesu
Kola se točila, koně se vzpínali
a muž a žena jeli – dnes už víme
čemu vstříc jeli
kolem roku 1912*

Barvotisková pohoda byla rozmetána výstřely v Sarajevu, které odstartovaly první světovou válku. Josefa Mihuleho zastihla v uniformě rakouského vojáka, neboť sloužil už v předválečném roce 1913 v Innsbrucku (k.u.k. Infanterie Regiment No. 28, zvaný Pražský). Vydal se s vojsky bojovat kamsi na jih na balkánskou frontu a vrátil se jako propuštěný vojín-invalida. V Praze začal znovu provozovat živnost jako malíř pokojů, 14. března 1922 se stal členem S. K. Veleslavín a až do podzimu roku 1927 byl zaměstnán jako číšník v rodinném hostinci Mihulových v Praze-Veleslavíně čp. 50. Pak se tedy nějak setkal s Martou Mí-

lovou ze Slatiny nad Úpou. Velkou lásku dovršil sňatek a zrod dvou synků. O legislativním počátku svazku těchto dvou bytostí svědčí doklad vyhotovený v Náchodě; vyvolává podezření, že jeho specifický název se zrodil z ducha úředníků Josefa II., prozřavě střežících, za jakých okolností poddaní kopulují, neboť se nazývá „Kopulační list č. 100“.

Podle tohoto dokladu uzavřel 7. listopadu 1929 v kostelíku na Boušíně, přilehlém ke Slatině nad Úpou, Josef Mihule, stáří 37 let (nar. 5. listopadu 1891), syn Tomáše Mihuleho, tesaře ve Veveslavíně, Praha XIX, č. 50, a Marie roz. Čermákové z Dolní Liboce č. 1, s nevěstou Martou Mílovou, stáří 21 let (nar. 4. března 1908), dcerou Norberta Míla, ředitele kůru ve Slatině nad Úpou čp. 224, a Františky, dcery Augustina Bureše, chalupníka v Libňatově č. 120. Oddával farář Antonín Svatoš.

Z JÍLOVÉHO U PRAHY DO PRAHY-HLOUBĚTÍNA

Za svědka přišel na svatbu Josef Mertlík ze Slatiny, v rodině zvaný Pepek, dělník, který si vzal za ženu mou tetu Slavěnu a stal se mým dalším strýčkem. Z Prahy Veveslavína přijel svědčit Josef Tuček, skladník, který se oženil s mou tetou Růženou, rozenou Mihulovou; další strýčky se už budu bát uvádět. Spolu se zmohli na nájem restaurace U Džbánu neboli U Tučků, a to v Liboci, kousek nad Šáreckým údolím.

Novomanželé Mihulovi žili od konce roku 1929 ve Vokovicích, kde měla početná rodina Mihulových hostinec a provozovala hudbu jako lidoví hudebníci. Tam nejspíš maminka vypomáhala jako služebná síla, což se jí určitě brzy začalo zajídat, a nejspíš si pospíšila s naléháním na novomanžela, aby odtud rychle vypadli a nějak se osamostatnili. Ke dni prvního prosince 1930, kdy se jim narodil první syn, už byli řádnými nájemci hospody Na Karkuli v Jílovém u Prahy. Tam jsem se učil chodit, a to s potížemi. Pak se výkon dařil stále líp, až se proměnil do lidské chůze. Z mých tehdejších cest po Jílovém mně uvízly v paměti košaté stromy na nějakém náměstí a dlouhé schody, vedoucí na jakémsi svahu odněkud někam. Vyprávěl jsem o tom po více než šedesáti letech skladateli Janu Hanušovi při jedné jízdě ve vagonu pražského metra. Věnoval mi tehdy své memoáry, kde připomíná také svá dětská léta v Jílovém. „Na těch schodech stál před nějakým krámem obrovský

pytel s burskými oříšky, tak jsem si do něj pro ně občas hrábl. Myslím, že ten obchod patřil nějakému Žichovskému nebo tak nějak.“

Mistr Hanuš na mne nevěřicně zíral a pak hlučně upozornil celý vagon a svou ženu. Téměř všichni jsme odjížděli domů z koncertu České filharmonie. „Aničko, představ si, on znal Žichováka!“ Zjevení! Všichni tři jsme se v té chvíli zaradovali, že jsme našli v labyrintu svých životů časově tak vzdálený průsečík. Potvrzoval se zlomek naší minulé existence – znal jsem Žichováka a kradl jsem mu buráky! Lépe řečeno bral jsem je, neboť v mém věku tři až čtyř let chyběl *záměr* se něčeho neprávem zmocnit – byl jen utkvělý úmysl získané zboží do sebe nacpat. Mladý Jan Hanuš musel cestovat za svou školou z Radlíku do Jílového a podle jeho reakce bych soudil, že na ty buráky možná chodil taky, ač starší a rozumnější.

V Jílovém se naši ovšem dlouho neohřáli, neboť už koncem roku 1933 je přivábila Praha. Nájem malého hostince v Hloubětíně nabízel větší vzruch, spojený s pobytem na rázovité periferii. Přitahovala k nám občasná návštěvy ze Slatiny, pro které šlo většinou také o zážitek pramenící z první cesty na bicyklu z Podkrkonoší do hlavního města Československé republiky.

SLATINA NAD ÚPOU, BOUŠÍN, RATIBOŘICE

Ta vesnice má mnoho půvabů. Zdobily ji roztomilé podkrkonošské chaloupky, které jsou zapuštěné do strání, jako by se hrbily. Do kolen je srážela chudoba: statky nad nimi se vypínaly pomyslným bohatstvím peněz, polí, luk a někdy i lesů, které se za Končinami táhly až k Úpici a Svatoňovicím. Bohatí a mocní vždy hledají místo nahoře.

Také boušínský důstojný pán přísně shlížel ze zlatem zdobené kazatelny do tmavého parteru na své farníky. Ti se hleděli dole obvykle spíše příkrčit, ať byla doba zlá či příznivá, ale přicházeli s pravidelností, s jakou po sobotě nastává den Páně.

Svou víru mohli stejně dobře vyznávat doma před svatým obrázkem. Boušín však k tomu přidává pocit, že nejsou osamělými opuštěnými poutníky, protože se o ně kdosi stará. Na pobožnosti a už při cestě za ní prožívají silný pocit sounáležitosti věřících – několiknásobně zmnožený například v čase adventním. Hlásí se k rodnému stádu oveček, jemuž pastýř potvrzuje jeho

Slatina nad Úpou, okres Náchod, kde žil regenschori Norbert Míl se ženou a devíti dětmi. Snímek asi z roku 1935

identitu a upevňuje ve všech víru a vědomí řádu, zejména toho, který teprve jednou nastane.

Mše sama je pro ně po staletí očištěním duše a vybočením z času všednosti i hříchů. Je i strhujícím dramatickým útvarem s promyšleným rozvrhem, jenž počítá se zbožnou kontemplací, možná i vrcholnou extází a katarzí. Jako klasické Sofoklovo drama je rigidní ve své koncepci, a proto dává jistotu pravdy. Pravdy zjevené a evidentní, jako je evidentní pravidelnost a sama podstata čtverce, kruhu, triády, směru k nebesům a k peklu. Vše podle po tisíciletí vytříbené tradice, která brání svou pravdu proti bolestivým evolučním tlakům a společenským převratům. Až nitro rozvrátí bolest a citové bouře, nadejde čas příklonu k Bohu, rituálu a ke smíření žvlů. Kolem chrámu jsou rozesety hroby předků: *memento mori* se vrací do vědomí při každém kroku na této posvěcené půdě. Očistný rituál vrátí rytmus všedního života do náležitých kolejí a pochmurná vize je pro daný okamžik překonána.

Jak léta ubíhala, civilizační pokrok v poválečné Slatině vše plynule proměňoval. Parní lokomotivy se prosadily už dávno; elektřinu zavedli do Slatiny v roce 1926, k dědečkovi a babičce Mílovým však až někdy kolem roku 1935. Ukládali mne spát do postýlky, kde vše kolem bylo cítit petrolejovými výpary. Ještě v polovině dvacátého století jsme měli doškovou střechu a uprostřed světnice (vyslov seknice) stával tkalcovský stav (vyslov

„stau“ jako – s prominutím – „houno“). U stavu se teta Slavěna střídala s dědečkem, kdo lépe vytvoří pohybem člunku ostinatí rytmus zbásněný lidovým daktylským veršem „na cukr – na kafe“. Výroba byla určena pro továrníka v Červeném Kostelci. Platil nerad a málo – o něco víc než právě na cukr a na kafe. Kazové zboží si museli tkalci odkoupit se slevou sami pro sebe. Pracovalo se pilně od rána do večera. Kočka se v rohu starala o svá koťátka, teta Berta u kolovratu soukala, Slavěna za stavem tkala. Její muž Pepek – dlouhý čas marně hledající jakoukoli práci – býval povolán, aby přízi ze šteňků zpracoval do nového tvaru na originálních snovadlech, umístěných mezi trámem a podlahou uprostřed místnosti. Vozil nás na nich jako o pouti na kolotoči. Snovadla se kus po kuse nabalovala svazkem nití, které dětem postupně uzavíraly vnější svět. Ztrácela se jim na čas i cesta ze snovadel ven na svobodu. Manželství Slavěny a Pepka bylo šťastné, i když se jim očekávaná radost z dětí změnila ve smutné opatrování tří miniaturních novorozeneckých hrobečků. Trmáceli jsme se za nimi na boušínský hřbitov, který – jak by se řeklo dnešním slovníkem – tvoří satelitní část Slatiny.

Ze stráně pod hřbitovem prýští podle pověsti převyprávěné Boženou Němcovou zázračná voda. Vztah naší rodiny ke kostelíku Navštívení P. Marie byl mimořádný, skoro rodinný: dědeček zde získal místo regenschoriho a po několik desetiletí se staral o místní chrámovou hudbu. Odměna mu přináležela nevelká, ale získával s ní také skromný výnos zádušního políčka, naturální doplněk k varhání, což dávalo trochu vlastního obilí a trochu brambor, ovšem za cenu manuálních zemědělských výkonů, pro nedospělé Pražáky značně odpudivých. Letní práce na poli se vnukům jevila jako tělesný trest, ovšem snadný přístup k varhanám na Boušíně jim mnohé útrapy vynahradil. Bez fyzické síly dospělého pomocníka, který musel šlapat měchy, se však nástroj nerozezněl. Zázitek se potom dostavil neslýchaný – kouzelné bylo už samo proměňování barvy tónů s tajuplnými názvy rejstříků jako gamba, vox celestis, kryt a několik dalších včetně monumentálního zvuku varhanního plena (jak jinak, dodal by profesionální varhaník se shovívavým pousmáním). K tomu se před návštěvníky otvírala chrámová prostora bez kněze a věřících, tedy jako by tu vše patřilo pouze těm, kdo si mohli vlastním klíčem odemknout kůr – sladká odměna za dosti dlouhou cestu z horního konce Slatiny.

Dědeček chodíval hrát i na časné ranní mše, na předvánoční roaráty stejně jako na slavnou půlnoční. Zima byla na podkrkonošském venkově vždy emocionálně nejsilnějším obdobím. Vlastimil Rada kdysi namaloval, jak zasněženou krajinou táhne mezi bílými pláněmi vychrtlý koník sáně a za nimi v melancholickém průvodu kráčí zachumlaná ženská postava („Zima v Podkrkonoší“). Mám pocit při pohledu na tuto něžnou malbu, že mne tam mí drazí slatinští příbuzní právě převážejí jako kluka na vánoční prázdniny cestou od vlaku z Olešnice přes Červenou Horu do vyhřáté postele slatinské chalupy.

Ze Slatiny na Boušín se v onom čase muselo chodit vysokým sněhem. Dědečka na prostuzeném manuálu varhan ruce nepřijemně zábly, takže si brával na hru pletené rukavice s odstříženými konci a ještě nahříval prsty nad svíčkami. Trvalo několik dalších let, než i sem zavedli elektřinu. K povinnostem regenschoriho patřilo starat se o zhudebnění církevních svátků, svateb, odchodu ze světa i o kostelní sbor v počtu čtyř až šesti členů a příležitostný instrumentální soubor účinkující při slavných figurálních mších. Vydatně se na hudebních akcích podílely jeho děti i starší ze dvou vnoučat. V mysli mně utkvěly ovšem zejména pohřby, ponuré divadlo začínající umíráčkem na starobylé slatinské zvonici.

Rodina se v boušínském kostelíku kromě zpěvu a hudby kultivovala i v latině. Responsoria jako „Sed libera nos a malo“ („A osvobod' nás od zlého“) uměli dospělí k potěšení dětí občas humorně pozměnit („Sedm liber masa málo“), ale úcta k humanitní tradici tím neutrpěla. Na jednu latinskou vánoční „figurálku“ nedokázala rodina po celý život zapomenout. Jméno jejího autora nám zapadlo, ale ne jeho melodický nápad, spjatý s biblickým obrazem pastýřů u jesliček: „Quem vidistis, pastores? Natum vidimus, et choros angelorum...“ Nikdo z nás netušil, že zpíváme text z první části responsoria po třetím čtení v prvním nokturnu Ad Matutinum In Nativitate Domini, slavnou alokuci biblických pastýřů, na jejíž nesmrtelnosti se podílel také Giovanni Pierluigi da Palestrina (motet O magnum mysterium z r. 1569) nebo Tomáš Luis de Victoria (1515–1582). Boušín byl od center evropské vzdělanosti vzdálen stejně jako bohoslužebná latina řeznického učedníka Antonína Dvořáka od Karlovy univerzity, a přece jsme její krásu dokonale prožili – o Dvořákově pochopení latiny ani nemluvě.

Význam místního jména „Slatina“ je v češtině dobře srozumitelný a mokřinu obce zdůrazňuje skutečnost, že stačilo kopnout ve sklepech do podlahy, aby se objevila voda. Slatinský potok se několikrát za rok rozvodnil a zalil zahradu s ovocnými stromy. K vodohospodářství tu měli slatinští mužští rybník s haltýřem; u druhého rybníčku tekla příjemně chladící pitná voda z nevysychající studánky a opodál pracoval souseď jako provazník. Dívat se, jak se z pramínků ručně spřádá pevná šňůra, fascinovalo každého přihlížejícího stejně jako důmyslná práce za tkalcovským stavem, ovládaným v rytmické souhře všech čtyř končetin.

K pozoruhodnostem Slatiny nad Úpou patří mariánský sloup a kříž v polích při cestě na Boušín. Má však slavného rodáka, který se jmenoval Otto Berger. K jistým Bergerovým chodil dědeček, Norbert Míl, kupovat chleba a zlobil se velmi, když doma zjistil, že kousek kůrky byl připálený. Ulomil kritické sousto a přinesl ho se zlobným výrazem pekaři zpět – aby se to přístě neopakovalo. Berger, kterého mám na mysli, byl však synem řídicího učitele. Ze Slatiny se mu podařilo utéci až do Prahy na konzervatoř. Díky mimořádnému nadání se stal violoncellistou Českého kvarteta – vedle Karla Hoffmanna (první housle), Josefa Suka (druhé housle) a Oskara Nedbala (viola). Suk mu věnoval svou Baladu pro violoncello s průvodem klavíru op. 3; bohužel však již po velmi krátké době Bergerova kariéra skončila pro onemocnění tuberkulózou (zemřel v pouhých 24 letech). V roce 1973 uplynulo sto let od jeho narození. Můj návrh, aby si slatinští alespoň připomněli tohoto slavného virtuosa, který po sobě zanechal i několik vlastních skladeb a skladebných pokusů, místní úřad nijak nevzrušil. Třeba je zaujme za dalších sto let.¹

Život v Podkrkonoší postupoval vpřed vždy jen malými obezřetnými krůčky. Přetrvával přírodní klid, který vyzářovaly domečky lemuující potok, tiše plynoucí Úpa v údolí u slatinského mlýna, boušínská samota, pole a lesy kolem dokola. Jak si nepřipomenout harmonický svět Babičky Boženy Němcové! Ostatně – když babička odešla ze světa a Barunka jí zatlačila oči, „mladá Mílová otevřela okno, aby duše volnost měla k odletu“. Mladá Mílová! Kam jen asi po tomto jménu Božena Němcová v roce 1855 sáhla? Dědeček i pradědeček mého dědečka Norber-

1) Srov. též Věra Vlčková, Slatina nad Úpou. Červený Kostelec : Pavel Mervart 2009.

ta Míla žili trvale na Hoříčkách (v domku č. 51), a to přinejmenším od konce 18. století, jiní Mílovi měli kořeny v Červené Hůře.

K slatinskému tichu patřil i ptačí zpěv či zvonění ze starobylé dřevěné zvonice, vybízející k modlitbě. Toto ticho jsem si v dospělosti připomínal před obrazy podepsanými Jean-François Millet. Rozlétały se kdysi po světě v barevných reprodukcích a byly občas oceňovány jako sladké kýče – těmi, kdo přestali věřit na pravdivost a krásu obyčejných věcí a lidí. Slatina ještě takovou pravdou a krásou obyčejnosti žila; vynucovala si bezděčné srovnání s Prahou, která se starosvětského rázu vzdala a nebylo to ani tak dávno. Ale zde je nutné vzdát poctu také tichu, které vydávala Praha, když ji ještě chodil malovat Jakub Schikaneder. Ticho padajícího sněhu na Karlově mostě, po němž přejíždí – věčné téma doby – zachumlaný vozka se svým koníkem. Večerní klid usínajících zákoutí, která přežila svou dobu a přítomnost je jedno po druhé odsuzuje k zániku. Postupně vše přehlušila auta a někdo pak dokonce narýsoval na posvátném Karlově mostě koleje tramvaji – ostatně i to jako nástup nové doby Schikaneder zachytil. Ticho odešlo do nenávratna. Pražské dítě zažívalo konec letních prázdnin jako blížící se osvobození z vesnického poklidu, kterého si ještě neumělo vážít. Šokující změnu znamenal sám návrat zpět z vesnice: nápadný rozdíl byl znát už v hladině hluku. Sotva se vystoupilo na Wilsonově nádraží z vlaku, ohlásily se decibely zvučících tramvají a klaksony aut všeho druhu. Tok vědomí zaznamenal vzrušení a pohyb. Ani na chvíli tu ve dne neustával šum mas pohybujících se po ulicích a náměstích v nepřehledném zmatku – viděno očima dítěte.

Blížily se převratné změny, které působily stejně tak na mou vesnickou maminku jako na mne. Je to neobvyklé, ale na první film jsem si zašel už po uplynutí svých třetích narozenin. V centru Prahy dávali velkolepou historickou fresku s názvem Svatý Václav. Snímek byl natočen v době nástupu zvukového filmu ještě jako němý, a prý proto (podle Dějin světového filmu, autor Georges Sadoul, český překlad Praha 1963, s. 284) „prošel bez širšího ohlasu“. Mohu se jen ďábelsky pousmát – to tedy určitě ne!

Sotva jsme s maminkou usedli, zhaslo světlo a nečekaná tma mne rozechvěla na nejvyšší stupeň. Po chvíli se z temnot vynořila na plátně před námi obrovská hlava v přilbě, která nepochybně měla patřit samému knížeti Václavu. Vykřikl jsem hrůzou a za-

čal – velmi nahlas – brečet strachy. Maminka mne konejšila, ale málo. Další diváci začali uklidňovat nás oba a pak se maminka tiše sesunula do židle. Přestala mluvit, přestala se hýbat a lidé přerušili promítání. Rozsvítilo se a nás dva transportovali ven ze sálu.

V předsáli položily šatnářky maminku na pult, přes který se podávají pláště do úschovy, začaly ji křísit a shánět doktora. Tvar jejího těla byl barokně vyklenut, neboť byla v osmém měsíci těhotenství. Než přišel doktor, podařilo se jí se mnou stydlivě, v pořádku a bez povšimnutí vyklouznout na ulici. Zbytek filmu jsme oba radostně oželeli, ale že by byl Svatý Václav prošel tenkrát bez širšího ohlasu, alespoň v onen prosincový den roku 1933, to tedy nikoli. Ještě že to tak dobře dopadlo pro mého nastávajícího bráchu, který tam byl s námi – *in nuce*, což znamená doslovně „v oříšku“ a zde přeneseně „v bříšku své maminky“.

Zatímco se životní tempo Prahy zrychlovalo a prostředí civilizovalo, Podkrkonoší třicátých let dvacátého století dlouho prodlévalo v blažené nevědomosti. Jakoby proti přírodním zákonům se pak i zde začaly neochotně lámat ledy. Slatinu nad Úpou spojí se světem (to jest s Červeným Kostelcem a Hoříčkami) autobusová linka, Slavěna s Pepkem si koupí první rozhlasový přijímač (dvojlampovku) a některých změn si začíná všimnat při svých slatinských pobytech i Martin kluk – například že se u dědečka a babičky přestalo svítit petrolejkou, která protivně páchla a špinavým kouřem se podepisovala na bílý strop. Netrvalo dlouho a mohli tu začít srovnávat dvojí životní styl hned dva malí Pražáci.

ZAČNOU ŠKOLNÍ LÉTA – PRAHA-VELESLAVÍN, STŘEŠOVICE (1934–41)

Koncem ledna 1934, po návratu z prodloužených slatinských Vánoc, jsem šel veden někým za ruku naproti průvodu, který se brodil sněhem opět z pražské porodnice. V povijanu držela teta Berta spící přírůstek do naší rodiny, ale mne upoutala věc zcela jiná – že jednou rukou držel tatínek za ruku maminku a v druhé měl mohutnou kouřící konev, neboť se zastavil na jatkách pro dršťky na polévku. Bratříček dostal hned dvě jména – Josef (tatínek se tedy dočkal jmenovce) a Tomáš (po pražském dědečkovi, posmrtně, žádný z nás ho nepoznal; zafungovala tu podobná domácí mystika jako v případě strýčka Jaroslava). Tady už si

pamatuji mnohem více z aktivit svých rodičů. Tak nepochybně jsem byl jednou vybrán na čestný výkop při zápasu fotbalové jedenáctky, asi SK Hloubětín. Chodívali k nám do výčepu místní fotbalisté a zapíjeli svá vítězství i porážky.

Bůh snad ví, čím však byli naši posedlí – už za krátký čas jsme se z Prahy-Hloubětína odstěhovali a octli se tentokráte v Hořovicích, v hezké hospůdce na rohu dvou ulic. Jedna vedla k lesu, v němž rostly výborné houby, druhá její část mířila šikmo dolů do města. Naproti se mi matně vybavuje vysoká zámecká zeď, za níž jsem si hrával s malým cikánětem jménem Kobylka. Hned za hospodou byl trávník, na který mne jednou posadili s králíčkem v klíně a vyfotografovali. Aby vše nebylo tak pozitivní, dostal jsem také strašnou ránu lítacími dveřmi před hospodou a brečel plným právem, jako když na nože bere. Tatínek zabalil stříbrnou pětikorunu do mokrého ručníku a zkoušel bouli zamáčknout, což bolelo ještě víc. Výsledek byl, že mne tento výčnělek zdobí i po osmdesáti letech; ve chvílích emocionálního vzrušení navíc zrudne a zdánlivě vystoupí bojovně vpřed.

Velmi se u nás zpívalo a recitovalo, tatínek hrával k mé radosti na klarinet – zvláště árii z opery Marta (Friedrich von Flotow), na počest své ženy Marty. Také mne zkusili svěřit do péče školky. Ten nešťastný den se mi to zdálo celé k nepřečkání. Když však po obědě trvaly pečovatelky na tom, že si teď všichni lehne na lehátko na bok a budeme spinkat, bylo rozhodnuto. Nenápadně jsem zmizel, našel si sám cestu k domovu – a víc už se mne tam neodvážili vyslat. Vzpomínám si i na zimu v Hořovicích a na krásné sánkování – vedle místního gymnázia musela být uježděná sanice, která bohužel končila nějakou zdí. Jedny sáně do ní narazily, někomu tekla krev z jazyka – a to je asi vše, co mně zbylo ve vzpomínkách na sezonu 1935 až 1936. A už tu byla další hospoda a další stěhování!

V létě roku 1936 jsme zřejmě našli to pravé, a to v Praze-Veleslavíně (čp. 137 v ulici Veleslavínské, později přezvané Pod Novým lesem): šlo o nájem zahradní restaurace U Strnadů. Rodina Strnadových – proslulá zahradnická firma – patřila k místní aristokracii. Na vršku, asi tři metry nad komunikací, po níž semtam projelo auto a přibližně stejně často i koňský povoz, byl krytý kuželník přitažlivý i pro děti, za výčepem velký sál s klavírem a z okna přes ulici výhled na mláží, z něhož mezitím vyrostl mladý les. Nad ním se tehdy zcela nahoře začínalo se stavbou

Ústřední vojenské nemocnice, což už bylo ve Střešovicích, hraniční čtvrti sbratřené s naší stejně plynule jako na druhém konci s Vokovicemi. V lesíku se dalo běhat, v zimě sáňkovat, kousek dál byl rybníček vhodný pro letní i zimní obveselení. V zimě vždy mrzlo, jak se patří na zimu. Ostatně tehdy zamrzala i Vltava, a podle některých klimatologů šlo o konec poslední doby ledové, která prý začala v Evropě kolem třicetileté války. Její kus jsem tedy ještě stihl, ale připadá mi, že ještě pitomější rozmary počasí začaly kolem nástupu 21. století s novou érou údajného globálního oteplení.

S nejistotou jsem očekával nástup do školy, od které jsem si nic nesliboval. Byl předčasný, neboť jsem v září roku 1936 ještě nedovršil zákonem předepsaný věkový limit šesti let. Zapsali mne, jistě ne proto, že bych byl už dostatečně vyspělý na duchu a na těle, ale spíš aby vyšli vstříc milým rodičům, toužícím uvolnit si ode mne ruce – alespoň jedno břemeno zmizí na dopoledne z dohledu.

Do první třídy obecné školy jsem začal chodit 1. září 1936 v Praze, a to ve Střešovicích, do budovy stojící proti kostelu sv. Norberta. Změřte si to: z čísla 137 v ulici Pod Novým lesem je to slušná dálka na prvňáčky (z nichž některým ještě ani nebylo šest!). Šlo se kolem malých střešovických domečků, kde žili lidé chudí, což bylo znát na dálku. Vedle školy stála záhadná budova zvaná Norbertinum, za školou byla sokolovna (kam mne rodiče bez mého přičinění také zapsali) a dole pod kopečkem měl krámk knihkupec pan Wolf, u kterého jsme si kupovali psací pera za 5 haléřů. Ta se sofistikovanějším tvarem stála desetník.

Do třídy mne dovedla matka, protože otec se musel starat doma o běh živnosti hostinské. Brečel jsem velmi, bál jsem se všeho, ostatně jsem byl věkem o čtvrt roku podměrečný, ale hlavně mně vadil protivný zápach budovy. Trvalo mnoho let, než jsem pochopil, že každá škola má nějakou svou problematickou vůni a že se s tím musí žáci i učitelé smířit. Usadili mne nešťastného do lavice a pocit existenciálního osamění se vystupňoval v okamžiku, kdy se za dospělými průvodci zavřely dveře. Slzy mi tryskaly víc a víc. Děti kolem sebe jsem nevnímal, i když mezi nimi někde musel být můj tehdejší kamarád Jirka Šťastný, s kterým jsem trávil na ulici už předchozí měsíce. Ten tolik vystrašen asi nebyl, protože byl nejmladší z dvanácti dětí a od sourozenců věděl mnohé o způsobu života, který byl pro mne skokem do neznáma.

Paní učitelka byla hodná, chápavá a uklidňující máma, leč mne nemohlo uklidnit nic. Vysvobození ohlásil konečně pan školník. Pod schody byl zavěšen masivní zvon, na kterém ohlásil konec hodiny. Pro tentokrát se už mohlo jít domů. Nejraději bych se tehdy přihlásil ke starému vtipu ze školního prostředí, kdy se prvňáčkovi zákonitě vkrádá po takové návštěvě školy na mysl logická otázka: „Tak to mám naštěstí za sebou – a doufám, že tím to skončí, když jsem tam dnes šel – neboť co bych tam měl zítra zase dělat?“ Nejenže jsem se na tento opětovný návrat netěšil, ale snad jsem si ani nepřipouštěl, že bych tam měl dobrovolně ještě někdy znovu přijít. Nicméně vrátil jsem se zpět hned druhý den, třetí, pak další týden, měsíc, rok a suma sumárum jsem nakonec ve školních lavicích seděl od roku 1936 až do 1955, tedy dvacet let.

Vyučování mne na obecné nebavilo. Neuměl jsem dobře zacházet s rozskřípaným perem, které spouštělo a v nevhodný okamžik dělalo do sešitu kaňky – dnes už asi děti nebudou význam podobných slov znát a neporozumějí možná, ani co znamená sloveso „spouštět“ v tomto kontextu. Zajímavé bylo, že do jisté doby jsme tehdy *nesměli* používat plnicí pero (vynález málem už dnes téměř stejně zapomenutý), třebaže tento instrument byl na vzestupu a rozšiřoval se i ve Střešovicích a Veleslavíně. Asi aby děti z bohatších rodin nebyly upřednostňovány. Spolužáci mně byli cizí. Vypadali sebejistí a nadřazení, převážně nepřátelští.

„Jak se jmenuješ?“ zeptala se paní učitelka, zatím nejprve žáka v první lavici. „Igor Pleskot.“ Stane se docentem sociologie a bude přednášet na Fakultě sociálně ekonomické UJEP.

„A jak ty?“ „Toník Měšťan.“ Stane se po profesuře na univerzitě ve Freiburgu im Breisgau ředitelem Slovanského ústavu ČSAV. „A ty?“ Ota Chládek. Stane se veleúspěšným pokračovatelem rodinné tradice zahradnické, sídlící hned pod „naším“ domem u potůčku, dnes v potrubí v zemi. Horečně jsem si svou odpověď pro paní učitelku připravoval, protože se dalo předpokládat, že s touto hádankou dojde řada i na mne. Bohužel jsem se dočkal překvapivě jiného oslovení: „Čím je tvůj tatínek?“

Zrudl jsem, slzy mně stoupaly do očí a nebyl jsem mocen slova. „No, co tatínek dělá?“ Co by dělal. Nevím. V hlavě jsem měl prázdnou. Pak jsem si vzpomněl na spásnou myšlenku. „Točí pivo.“ No tak vidíš. A první atestaci jsem tak měl s malým zavá-

háním za sebou. Ostatní to ovšem věděli správně a hned. Jistá část z nich mne brzy převyšovala známkami, vědomostmi, úpravou sešitů. Když měli namalovat Mikuláše s čertem, což nás čekalo již za čtvrt roku, pohotově se do díla pouštěli, zatímco já jsem se to snažil od sousedů odkoukat, abych pochopil, že čert musí mít rohy, sv. Mikuláš na mitře kříž a andělovi že je třeba přidělat veliká křídla. Výsledek byl pod psa. Trojka z kreslení se mne pak držela mnoho let.

Co mne však ještě více deprimovalo, byl pocit fyzické převahy dětské tlupy shromážděné do třídy I. A. Cítil jsem potencionální ohrožení. Později se najednou ukázalo, že jsem se mýlil. Jakmile jsem s domnělým agresorem promluvil, zjistil jsem, že se s ním dá dobře i kamarádit a že strach byl zbytečný, i když třeba už dotyčný prošel vyšším ročníkem, používal sprostá slova a do naší třídy propadl. Cesta do školy vedla kolem střešovického rybníčku, pak přišla konkurenční hospůdka zvaná Chaloupka a dále byly ony již zmíněné malé domečky, kde jsem měl odteď několik nových kamarádů. Stačilo ráno u nich z ulice zaklepat na okno a hned mi vyběhl společník na cestu. Kluci byli z proletářských rodin a nejednou mně vyprávěli na půl úst o svých útrapách – že táta s mámou jsou na kordy (časté úsloví) a velmi často zazněl melodramatický povzdech, který jsem si později zveršoval podle cizího folkloru:

*Měsíc byl táta sotva živ,
smrtka mu v nohách stála.
Teď už zas chlastá jako dřív,
buď za to Bohu chvála...*

A tak jsme v přátelské pohodě ve dvojici došli před kostel a vkročili do školy, která nikomu z nás ještě dlouho nepřišla k srdci. Otrkal jsem se a odnášel si tradiční známky: v první třídě velmi dobře čili dvojka napsaná přes všechny řádky, v dalších obligátní jedničky ze zpěvu, z tělocviku a z (katolického) náboženství. Nábožka nebyla povinná, ale skýtala reálnou naději na lacino získanou jedničku. Pak bývalo několik dvojek a trojek; čtyřky dostávala jen vybraná skupina „slabších“ spolužáků, přičemž často byly jen znamením špatného sociálního zázemí s hádkami a pranicemi rodičů, alkoholem a nezaměstnaností.

Četli jsme si v proslulém slabikáři nazvaném Poupata (autor Josef Kožíšek, ilustrovala Marie Fischerová-Kvěchová) a prohlíželi jejich vstupní obrázek, jak *komár na vůz nakládá, muška sešlapuje* – tak nějak to první poselství humanity znělo. Společně jsme často ve třídě zpívali, společně se modlili (zdá se mi, že naše paralelka byla vybrána z organizačních důvodů ze samých katolíků) a také slavili: u pomníku padlých legionářů (stával někde na Ořechovce), u vánočního stromu Republiky (tamtéž), na Květnou neděli (doma) Svátek matek, ve třídě narozeniny pana prezidenta Tomáše G. Masaryka.

Hleděl na nás z učebnic, kam zařadili jeho podobiznu v provedení Maxe Švabinského. Byl tam neosobní, s vážným výrazem ve tváři („Když si hrajete, hrajte si, když se učíte, učte se“ opakovali nám až příliš často do uší, které na takové moudrosti nebyly ochotné slyšet). Jenže z rodin jsme si odnášeli o něm obrázek hřejivě milý (na jedné poštovní známce zvedal do výšky krojovanou holčičku), věděli jsme, že dal našemu státu svobodu a samostatnost, líbily se nám jeho iniciály TGM, imponovalo nám, že jezdil na koni kolem obory na Bílé hoře a že legionáři by pro něho nasadili život.

V Berouně jsme jednou v létě viděli prezidenta dr. Edvarda Beneše s elegantní paní Hanou, jak trpělivě čekali v otevřeném autě u železničního přejezdu a odpovídali na otázky turistům, kteří se kolem nich seběhli, včetně nás. Teroristické útoky se už v té době množily ledaskde v Evropě, včetně Československa, ale klima demokratické pohody našeho státu podstatně neohrozily. Pravda ovšem je, že mnozí neměli nejmenší tušení o tom, co se již v této době začalo odehrávat v pohraničních oblastech našeho státu. Zde se dávala do pohybu mašinerie nazývaná pátá kolona – podvratný nacistický útok namířený z německé menšiny proti základům nového státu.

Když prezident Masaryk na podzim roku 1937 zemřel, truchlila celá zem spontánně a upřímně. Maminka měla oči zarudlé od pláče a prohlašovala, že jako Masaryka už nikoho nebudou mít lidi tak rádi, a Beneše už vůbec ne; otec nabádal hosty v našem pohostinském zařízení ke slušnosti a klidu. V kritických dnech byl vydán zákaz prodeje lihovin a na Hradčanech se vytvořil špalír, kde stáli lidé pět, šest a více hodin, aby mohli stanout u rakve zesnulého a vzdát mu poctu. Z rozhlasu zněly monotónní projevy a smuteční hudba byla prokládána nezapo-

menutelným úryvkem z hudby Josefa Suka ke hře Julia Zeyera Radúz a Mahulena. „Pán váš zhynul,“ recituje se v oné hře a vtíravý hlas surmy to ohlašuje celému světu – motiv smrti.

Náš rozhlasový přijímač byl v takových chvílích zapnutý neustále. Tatínek ho jednou koupil bez mamčinu souhlasu a o nákladnou investici se strhla obrovská hádka. Agent tatínka přemluvil k „výhodným“ splátkám, jejichž výhodnosti maminka nehodlala uvěřit. Kupovat na dluh je cesta do pekel. Přístroj byl značky Colombo a měl přípojku na gramofon, který přehrál jednu stranu desky, když se do něj vhodila koruna. Z Colomba svítilo mohutné, zeleně zbarvené magické oko a při ladění se často ozývaly na středních vlnách rušivé zvuky. „To je z lodí,“ tvrdil tatínek a snad i věřil, že tu zní třeskot vln a ohlas mořské bouře.

Mne fascinovala spíše hudba, ať už přicházela odkudkoliv. Tvrdilo se, že už jako dítě předškolního věku jsem radostně hlásil při zvuku klarinetu: „Tatínek!“ Otec hrál profesionálně na klarinet, jak se slušelo na jeho rodinu zasvěcenou hudbě; strýček Bohouš Mihule měl ve Vokovicích vlastní kapelu a hrával s ní na zábavách a při pohřbech. Pak tu byli ještě další strýci a tetičky, buď jim vzdána paměť a vysloven dík za dědictví hudebnosti, kterou dál předávali svým dětem. Věděl jsem, že mimořádné postavení má mezi nimi strýček Jiří, neboť skládal hudbu. Hrál na hoboj, na klavír i na akordeon. Nevěděl jsem, že je autorem hudby k filmům (Přítelkyně pana ministra), kde se mu podařil jeden z prvních skutečných hitů té doby (Oči čokoládové). O jeho vážné tvorbě a o mimořádném nadání jeho syna Jirky jsem neměl dlouho ani ponětí. Největší slávu v mých dětských očích si však získal na základě rodinného vyprávění jiný strýček Mihule blahé paměti. Byl to vynikající trumpetista, který s vojenskou kapelou hrál jednou při producírce na Staroměstském náměstí. Prý dávali právě Vzpomínku na Herkulovy lázně, bůhsud, kdo to má dnes potvrdit. Tam měl nádherné sólo a okolo shromáždění Pražáci i turisté byli tak nadšeni, že dal kapelník povel: „Bis!“ Což znamená „ještě jednou“, ale – všichni vestoje a stojíce na židlích!

Ukázalo se, že tato podmínka nebude zcela splnitelná. Mé příbuzenstvo provázela nejen láska k hudbě, ale dílem i k alkoholu, a tak dotyčný strýček přes všechno úsilí své i svých spulbojovníků nebyl schopen udržet na židli rovnováhu. Jeho sólo tak předčasně ukončil pád z metrové výšky, a to na drahocenný

nástroj, který náraz těla ovšem bez pohromy nepřežil. Z toho plyne poučení, že dirigent nemá být pyšný, hrát že je jistější vředě a alkohol že je metla lidstva.

Hudební nadání má ovšem jednu zvláštní stránku, o které se málo mluví. Propojuje lidi navzájem a nabízí vzájemnou důvěru zasvěcených. Hezky to popsal Richard Wagner v esejí Putování k Beethovenovi. Jeho poutník se posadí na mez vedle party českých muzikantů. Zahraje si s nimi a je zcela samozřejmě vtažen do jejich spříseženství. Cítil jsem něco podobného už na obecné škole, v hodinách zpěvu; snad na mně nějak bez řečí poznali, že dědeček je na Boušíně varhaníkem, že strýček Jiří Mihule složil Oči čokoládové, strýček Bohouš že je v Praze-Liboci kapelníkem, teta Slavěna že má nádherný soprán, tatínek hraje na klarinet, maminka ráda a čistě zpívá atd. – prostě že jsem zasvěcený člen muzikantského klanu. Sám jsem si to začal silně uvědomovat, když mne rodiče v roce 1937 poprvé vyslali učit se na klavír k panu Cyrilu Míkovi.

Měl domeček nedaleko hospody U Marčanů, tedy na opačném konci naší ulice a veveslavínského lesíka. Pochválil můj hudební sluch a vše se zdálo být v nejlepšímu pořádku. Probíral s žáky klavírní školu autorů Beyer – Máslo a jako přednes pro mne vybral skladbičky s názvem Maškovo Nové dítě vlasti. Tam byly v duchu slovanského programu našeho státu i písně bratrských národů z jihu. Hrával jsem si je i pro sebe a zpíval si k tomu podložený text, ne vždy zcela srozumitelný. Připadalo mně zvláštní, že lípa může být něčí domovina („Ljepa naša domovina“), líbilo se mi „Onam, onamo“, ale co to znamená, mně nikdo nebyl schopen říci. Pak že jsem malý pacholíček „z té trenčianské stolice“ – nad tím bylo rovněž lépe nepřemýšlet, žádný význam slova stolice mně tam nepasoval. Rozněžňovalo mne, že hrají „Hle, muž zde leží v rakvi“ a že to byla oblíbená píseň Františka Ladislava Riegera, avšak onoho muže jsem dokázal identifikovat stejně málo jako trenčianskou stolicí.

Jiné to bylo s písní Teče voda, teče, neboť tu jsme milovali všichni, protože byla vyvolenou písní prezidenta Osvoboditele. Tak jsem zpíval, hrál a chodil na hodiny, ale aby to nebylo nespravedlivé (vůči mně), přidělili za nějaký čas také mému bratru Pepíkovi nedorostlé housličky a další hodiny u téhož učitele. Pepík (vždy se jeho jméno z neznámých důvodů vyslovovalo u nás krátce) to vzal za šťastnější konec: když ho přistihli, že na pouz-

dře s housličkami projíždí jako na saních po zasněženém kopci nad naší ulicí, stačilo to na jeho definitivní osvobození od další výuky, i když ani několika lekcím z klavírní hry později přece jen neušel. Veleoslavín hudbě přál a ledacos o ní intuitivně věděl, jak dokládá i moje osobní zkušenost z prohraných potyček na naší ulici: „A di si brečet domu ke svý mámě, ty Kubeliku pitomej!“ Šlo o houslového virtuosa Jana Kubelíka, neboť mladý Rafael ještě neměl v té době tak skvělou pověst.

Pak se doba začala silně kazit, i když pro mne a mé kamarády vypadala spíše dobrodružněji. Příjímač Colombo chrlil stále vzrušenější zprávy, začalo se víc popíjet a ve výčepu hlasitěji diskutovat. V roce 1938 jsem se už dozvěděl, že za mobilizace náš obstarlý, bezmála padesátiletý tatínek nebude muset zatím narukovat. Zato ze Slatiny se v Praze vynořil strýc Josef Míl ve vojenském munduru ubytovaný se svou jednotkou v Praze na Hanspaulce. Osud mu vyšel vstříc, čemuž možná nějak sám trochu napomohl: patřil totiž k obsluze kuchyně a hladem se rozhodně netrápil. Takže nám štědře nalil při návštěvě vojska černou kávu a ještě přidal kus komisárku. Na kávu a její účinky dělali jeho spolubojovníci narážky, jimž jsme nemohli ještě porozumět. Dostali jsme i něco masitého k jídlu a k tomu pár historek z vojny: jak před několika dny zaspali, a aby vůbec stihli uvařit snídani, vycpali ohniště sádlem. To jste měli slyšet ten hukot! Za chvíli měli uvařeno. Kreativní chování tohoto druhu je hodno zapamatování, ale nesmí vás při akci nikdo chytit.

Doma v našem lokále byl v té době také zvláštní hukot: nabitě, zpívaly se písně Až budou zlaté hvězdy z nebe padat, Jetelíček u vody, Škoda lásky. Náš gramofon ochotně sloužil za pouhou korunu uměnímilovným návštěvníkům restaurace v čísle 137. Činžák patřil rodině Strnadových, pro jejichž zahrádky jsme denně vařili několik desítek obědů. Pokračovalo to po celou válku a teprve teď mně dochází, že to musela být značná dřina. V těžkých dobách měli zahradníci někdy podezření, že nasládlé maso jejich guláše příliš připomíná koninu, ale rebelie rychle pominuly, protože hlad je mocný kuchař a maminka mu svým kulinařením úspěšně konkurovala.

Pak vojáci i s mým strýčkem někam zmizeli a najednou jsme my školou povinní vycítili, že začíná jít do tuhého a bude zle. Osudový bod nazvala historie našeho státu, Evropy i světa zkráceně jedním slovem – Mnichov. Klaus Mann, syn Thomase

a synovec Heinricha Manna, v knize *Bod obratu* tvrdí, že „Československo by si bylo zasloužilo, aby se pro ně riskovalo i to nejkrajnější“. Rodina Mannových to musela pociťovat obzvláště silně, neboť právě tento stát jim nabídl pomoc už dříve. Jako exulanti získali československé občanství a silnou morální podporu ve svém odporu k nacismu. „Jsem hrdý na to, že jsem byl občanem této svobodné a statečné republiky,“ prohlašuje tamtéž Klaus Mann.

Když píše, že Československo „byla dobrá země, dobrá demokracie“, může mít čtenář pocit nekrologu. Bylo škoda nechat tuto zem zahynout. Tento postoj se bohužel nezdáli sdílet ti, kdo mnichovský diktát za dohledu Adolfa Hitlera slavnostně podepsali. Jejich jména znala i pražská periferie, ke které jsem patřil – i když většinou si tu nikdo nebyl jist jejich správnou výslovností. Mnichovanům platilo spontánní hlasité opovržení. Chamberlain se vrátil letadlem do Londýna s vítězoslavným gestem mírotvorce. Ještě horší pocit zrady se Čechů zmocnil nad podpisem zástupce Francie, kterou považovali za svého nejvěrnějšího přítele. Spojené státy se od Evropy po roce 1918 odtáhly a Velká Británie si léčila rány ostrovním izolacionismem. Zbyla Francie a Daladier byl v Mnichově jejím nástrojem. Vystoupit z letadla na zpáteční cestě po podpisu mu prý bylo jistým problémem, protože očekával dole pod letadlem podrážděný dav. Místo očekávaných urážek a spílání mu však shromáždění začalo aplaudovat! Sláva Francii, sláva Anglii, sláva míru! Šokovaný signatář hanebné smlouvy prohodil pak podle historických dokumentů polohlasem ke své suítě: „Une bande de cons...“ Parta blbců... (podle: Benjamin F. Martin, *France in 1938*. Louisiana State University Press).

Podle Churchilla (*Druhá světová válka*, I. díl, s. 287) prý Chamberlain v analogické situaci nejprve řekl: „Tohle vše vydrží nejdéle tři měsíce.“ Pak ovšem zamával cárem papíru z okna v Downing Street a přidržel se okřídlené myšlenky: „Věřím, že je to mír pro naši dobu.“ Byli si soukromě dobře vědomi důsledků, ke kterým obětování Československa dovede Evropu ve velmi krátké době.

Výstižně vzpomíná Churchill na vášně, které tehdy propukly kvůli mnichovské zradě. „Rodiny i přátelé udržující důvěrné styky se rozdělily natolik, že jsem to nikdy předtím nezažil... Muži i ženy, které dlouho poutaly svazky stranické příslušnosti,

společenských zvyklostí i rodinných konexí, na sebe najednou sršeli pohrdáním a hněvem.“ Toto „pohrdání a hněv“ zachytil v české poezii na věčnou paměť František Halas v Torzu naděje – v žalobných verších „sladká Francie, hrdý Albion – a my jsme je milovali...“

Stát, který měl tímto zákrokem zahynout, charakterizoval filozof Karl Popper velmi výstižně v Praze roku 1994: „Vždycky jsem obdivoval Masaryka jako jednoho ze dvou velkých státníků a hrdinů Evropy dvacátého století – mám na mysli Masaryka a Churchilla. Masarykovo Československo bylo bezpochyby nejotevřenější ze všech společností, které se kdy v Evropě rozvinuly. Trvalo pouze dvacet let. Ale jak obtížná a jak báječná to byla léta! V nejkratší době si tato ‚open society‘ vybuodovala pevnou ekonomiku a nejpevnější systém vojenské obrany v Evropě. Potom Masarykovo Československo zničily dvě starší evropské otevřené společnosti – Británie a Francie, jimž vládli představitelé appeasementu, spolupracující s Hitlerem na zničení Československa.“

Větší vinu za tento vývoj mohla cítit Francie, ale nedávala jí na sobě znát – ve Válečných pamětech Charlese de Gaulla (Praha 1989) jsou události z Mnichova vyřízeny jedinou větou, uspořádanou navíc tak, aby na prvním místě padl stín hanby na Anglii: „V září vyřídil führer za spoluviny Londýna a pak i Paříže Československo.“ Churchill se de Gaullovi (s. 327) pochlubil ukázkou diplomatické obratnosti na dané téma: „Když jsem byl za svůj boj proti duchu Mnichova jmenován premiérem, včlenil jsem do své vlády všechny naše dobře známé mnichovany.“ To bylo na podzim 1938.

Události jednoho březnového dne následujícího roku 1939 dospěly až pod okna naší školní budovy na Norbertově. Do ulice vpochoďovali vojáci v nepříjemně vybarvených uniformách, hlasitými povely na sebe křičeli v němčině a záhy se ukázalo, že jejich cílem bude právě budova naší školy!

Pád státu a pád demokracie

ZA DVEŘMI JE VÁLKA

Něco zlého se přihodilo. Po okupaci země započaté 15. března 1939 následoval v září 1939 výbuch světové války. Nastal čas protiplynových masek a zatemnění. Okna se křížem polepovala papírovou lepicí páskou, aby výbuch bomby nerozbil skla. Místo nápisu „Restaurence“ nad vchodem do naší hospody muselo být napsáno „Restauration – Restaurence“ a dovnitř začali přicházet také hosté hovořící německy. Jeden – v černé uniformě – měl mezi štamgasty přízvisko „gestapák“. Chodil s vlčákem, byl v černém a nosil na opasku velikou pistoli. Bydlil v malém stavení vedle střešovického rybníčku. Že se opravdový gestapák nepozná podle takových znaků, jsem nevěděl; nicméně jsem se ho bál. Někteří naši hosté také, a tak rychle při jeho příchodu z výčepu mizeli. Jiní ho naopak provokovali, protože ho znali – jako nebezpečného, ale spíše přitroublého ničemu. Někdy docházelo k slovním půtkám, které mívaly z české strany jednoznačný závěr: „Jen počkej, jednou! Ábr dý koncen!“

Aber die „koncen“ – jaké jednou budou ty konce, o tom jsme neměli tušení, ale že to musí pro nás dopadnout dobře a pro Němce špatně, v to jsme věřili stoprocentně. V „našem“ domě bydleli v podnájmu vysokoškolští studenti – neklidný pohyb mezi nimi jsme i my, ze školy obecné, dobře vnímali, zvláště když 17. listopadu 1939 jejich devět kolegů bylo popraveno a všechny vysoké školy ze dne na den zavřeny.

Na vysvědčení z třetí třídy přibýlo fialové razítko „Protektorát Čechy a Morava“, překrývající původně vysázené záhlaví „Československá republika“. Na něm mně pan učitel Vojtěch Bydžovský udělil dvojku z chování. To bylo bolestné (styděl jsem se to doma ukázat) a absolutně nespravedlivé, protože ve třídě nás bylo asi padesát a věděl jsem, že si mne s někým sple-

tl. Ale aspoň jsem si zkusil, jak taková křivda chutná. Všichni jsme si oddechli, když ho ve čtvrté třídě vystřídala znamenitá učitelka Věra Pokorná. Vyučování se z důvodů válečných začalo přesouvat na čas do Alexandrovy koleje, na Hládkov, do Liboce, dokonce se jeden čas vyučovalo i v lokále naší restaurace, kam nastěhovali školní lavice.

Jednoho dne jeden ze spolužáků onemocněl a musel do nemocnice. „Co kdybychom mu tam poslali knížku?“ ptá se paní učitelka Pokorná. Učila nás v letech 1939–41, tedy pro mne ve čtvrté a páté třídě, pro národ v prvním a druhém roce války. Obdivovali jsme její milé chování a nezištný zájem, se kterým skupinku z nás později zdarma doučovala, abychom obstáli při chystané zkoušce na gymnázium. Byl jsem mezi nimi, i když můj prospěch pro to příliš výrazně nemluvil. Pocítoval jsem to jako vyznamenání – a až později jsem pochopil, že něco podobného dává dítěti křídla, jimž se v psychologii říká pozitivní motivace.

„Každý teď napíšeme název své nejmilejší knihy, a která získá nejvíc hlasů, tu mu koupíme za společné peníze.“ Zvítězila Kästnerova Emil a detektivové. Skoro všichni, kdo měli domácí četbu v oblíbenosti – a bylo nás dost – jsme tuto knížku milovali. Jenže paní učitelka kroucí hlavou a rozpačitě nám podsouvá další sugestivní otázku vtělenou do jinotaje: „Proč volíte knihu přeloženou?“ Většina třídy už byla schopna jinotaj dekodovat: „Proč volíte knihu původem německou...?“

Ihned jsme s ní tiše souhlasili a změnili názor. A už tu zase byla jedna z četných ironií osudu: paní učitelka Věra Pokorná tehdy sotva věděla, že knihy Ericha Kästnera patřily v Německu po roce 1933 k zakázaným a že jejich autora poslali nacisté do kriminálu... Jenže současně to vše byla škola vlastenectví, a tak to napodruhé už hladce vyhrál Josef Lada a jeho bohatě ilustrovaní a vtipně vyprávění Bubáci a hashrmani. Což se odehrávalo kolem roku 1940, proslulém mimo jiné spoustou sněhu a silnými mrazy, v podkrkonošské Slatině obzvláště.

SLATINSKÁ INTERMEZZA

Pepik nastoupil do první třídy ve Střešovicích, ale v pololetí druhém a potom ještě několikrát byl z Prahy poslán na jednotřídku do Slatiny. Tam jsme spolu prožívali každoroční prázdninová dobrodružství. Válčilo se po celé zeměkouli, ale naše prázdniny,

jak v létě, tak v zimě, tím nebyly nijak zvlášť dotčeny. Navzdory všem hrůzám byla to doba plná dětské svobody, jak ji chápali zhruba desetiletí kluci. Bratr a já jsme mohli pobaveně pozorovat kolem sebe vesnické dění, zcela odlišné od pražské periferie, a k tomu poslouchat jadrnou hovorovou řeč, tak originálně formovanou nářečně (Podkrkonoší – Náchodsko). Chvíli to na nás působilo komicky, pak jsme se do dialektu zaposlouchali a všili, ovšem střežili si domnělou nadřazenost jazykových zkušeností pražské periferie.

Venkovská část našeho příbuzenstva se od našich tří let pokusila přivést nás k náboženství počínaje modlitbičkou „Andělíčku, můj strážníčku, opatruj mně mou dušičku“; výsledek byl nevalný, ale pokus o modlitbu v mysli přečkal. Naší povinností bylo chodit v neděli ve svátečním oděvu na mši, před čímž se nedalo utéci. Z kůru jsme prožívali obřad a pozorovali slatinská děvčata, zpívali za dědečkova doprovodu při varhanách kostelní písně a napodobovali dospělé, když se křížovali, povstávali nebo poklekali; chodit ke zpovědi a přijímání nás však nikdo nenutil. Modlit jsme se uměli – a v mladém věku před spaním i museli.

Vývoj jde těžko zastavit – moderním se ve dvacátých a třicátých letech stávalo demonstrativně vystoupit z lůna katolické církve. I sama víra se stávala den ode dne vlažnější, přes každonedělní opakované výstrahy velebného pána na Boušíně. Doba se zvolna přesouvala k jiným hodnotám, o což se staraly z velké části politické strany, fungující i v tomto zapomenutém koutku Podkrkonoší – včetně extrémních. Tradice má však silné kořeny, starší někdy než samo křesťanství.

Zastihovaly nás například zbytky lidové magie, založené na rozmanitých ustálených zvycích. Když upadl krajíc chleba nebo drobeček na zem, bylo povinností jej nejen zvednout, ale i políbit. Když se blížila bouřka, dávala teta do okna hromničku, aby neuhodilo. V neděli nebylo dovoleno stříhat si nehty a pískat; přináší to smůlu. S magickým slovním obratem „Tak s Pánem Bohem!“ se pouštěl strejda Pepek do významných událostí, například když se spolu se Slavěnou rozhodli podříznout pilou velký uschlý strom na zahradě.

Dědečka spojovalo s chrámem jeho povolání, neboť byl regenschori čili regens chori – ten, kdo umí hrát na housle, na varhany, umí latinsky zpěvem replikovat na zpěv kněze u oltáře,

dá dohromady z neškolených zpěváků smíšený sbor, dále sežene výpomocné muzikanty i noty pro všechny, obstará hudbu pro poslední odchod, naučí hrát na hudební nástroje. Zamlada odešel s houslemi na vandr do Brém a ovládal je výborně. Slatinské hochy učil ve světnici hned vedle svého tkalcovského stavu, což jsme se zájmem pozorovali. Jeho výuka nám však někdy mohla připadat jako neobyčejný případ vivisekce, kdybychom byli to slovo znali.

Míněny jsou jím pokusy na živých bytostech, s nimiž se během dané procedury nemilosrdně nakládá. Dědeček při ní používal i šmytec (smyčcem se vyluzovaly tóny, šmytciem dával krátkodobý okamžitý průchod svému hněvu nad leností a neschopností našich vrstevníků). I kočka bývala vyděšená; my dva městští přivandrovalci jsme seděli někde v koutě celí vyjevení a dědeček řádl. Kluk brečel, z nosu mu tekly nudle a můj bratr mně věcně zašeptal s myšlenkou na rezonanční otvory houslí: „Tak proto jsou tam ty díry...“

Byla pak radost pozorovat oběť umělecké výuky, jak po skončené hodině vyrazila nadšeně ze dveří, neboť vše bolestné včetně houslové hry bylo v tomto nádherném okamžiku zapomenuto. Opět už tu byl – jak jsme zpívali – „krásný hled na ten boží svět, la, la, la“; a to až do příští hodiny za týden.

V koutě stálo harmonium, kolem kterého se občas sešly chrámové zpěvačky. V posledních letech války jsem už býval mezi ně zván se svým sopránem (dlouho nevydržel) a za dědečkova řízení a nadávání se chystalo hudební loučení se životem. K oblíbeným skladbám tohoto sboru patřilo „K hrobu jdem, k hrobu

jdem, myslí na to, člověče!“ (memento mori lidu nezkaženého latinou). Další text jsem zapomněl, nikoli však pointu: „... tak tvůj život uteče.“ Za účast jsem bral jako pěvec dvacet korun (protektorátních), za záskok u varhan (dědečka někdy trápila rechma) navíc další dvacetikorunu.

NA MĚŠŤANKU DO PRAHY-VOKOVIC (1941–44)

Snaha paní učitelky Pokorné a mé matky – otec byl těžce nemocný a neopouštěl řadu měsíců lůžko – dostat mne na gymnázium (nabízelo se Reformní reálné gymnázium v Praze 6 na Velvarské ulici) se minula účinkem. Příjímácké komise nám vystavila doklad, že jsem s velmi dobrým prospěchem zkoušku složil, ale pro nedostatek místa že nebudu do primy moci být přijat. Šilhali jsme současně také po konzervatoři (klavír), tak to tolik neobstálo, ale na podzim 1941 jsem nicméně začal chodit v Praze-Vokovicích nedaleko hospody U Vlasty do měšťanské školy (zvané tehdy Hauptschule čili Hlavní škola). Od školního roku 1941/42 byla už naše vysvědčení nadepsána Deutsches Reich – Německá říše, pak teprve následovalo dvojjazyčné označení Protektorátu; všechno další bylo nejprve německy a pak česky. Na první řádce předmětů bylo Deutsch – Německý jazyk.

Právě tehdy dostala bez mého vědomí Praha vzácnou návštěvu na Hradčanech. Do Černínského paláce přišel v doprovodu své suity v černých uniformách, zdobených stříbrnými umrlčími lebkami, muž, jenž na uvítanou pronesl originální řeč, naštěstí doslova zachovanou v archivu ministerstva, které tam dodnes sídlí.

„Nyní, pánové, několik myšlenek o konečném řešení. Tento prostor musí být jednou definitivně osídlen německy. O konečném poněmčení tohoto prostoru však nechci říci nic ve smyslu ‚pokusíme se nyní starými metodami poněmčit tu českou verbež‘, nýbrž říkám naprosto střízlivě: vyjděme od záležitostí, s nimiž můžeme už dnes skrytě začít.

Abych získal přehled, kdo z lidí v tomto prostoru je vhodný k poněmčení, musím provést soupis obyvatelstva podle rasového zřetele. To tedy znamená, že si musím najít příležitost, abych mohl zhruba národnostně a rasově ohodnotit veškeré obyvatelstvo – nejrůznějšími metodami a s využitím nejrůznějších postranních cestíček. Ať už to bude pod záminkou rentgenového

vyšetření na jednotlivých školách, nebo ať rasově přezkoumám mládež pod záminkou vyhlášení pracovní služby.“

Řečník, který mne hodlal přezkoumat, se jmenoval Reinhard Heydrich. Týž den, kdy přišel – symbolicky na den sv. Václava, patrona a dědice české země, 28. září 1941 –, dal zatknout předsedu protektorátní vlády Aloise Eliáše a odsoudit ho k smrti. Od onoho dne se také začaly noviny plnit stále delšími seznamy popravených. Bylo jich nespočet – ale byli to v očích nacistů stále pouze jednotlivci. Heydrichova ctižádost šla mnohem dál. „Jsou tu následující lidé: jedni jsou dobré rasy a dobrého smýšlení, s těmi je to jednoduché – ty můžeme poněmčít; potom jsou tu jiní, jejich protipól – lidé špatné rasy a špatného smýšlení. Takové lidi musím dostat ven. Na Východě je hodně místa.“

Tam jsme tedy s mým bratrem a rodiči patřili: nikdo z nás nebyl modrooký blondýn a naše smýšlení bylo špatné, aniž bychom se na tom nějak explicitně domlouvali. Patřil jsem tedy na Východ, kde je hodně místa. Kdybychom byli aspoň smýšleli dobře, pak tu byla prozíravě ponechána slibná skulina: „S těmi dobře smýšlejícími špatné rasy to pravděpodobně budeme muset udělat tak, že je nasadíme na práci někde v Říši či jinde a postaráme se, aby už neměli děti... Pak zbývají špatně smýšlející lidé dobré rasy. To jsou ti nejnebezpečnější, protože tvoří růstově dobrou vůdcovskou vrstvu. Musíme uvážit, co s nimi uděláme.“

Nezbude nám nic jiného než pokusit se usídlit část špatně smýšlejících dobré rasy v Říši, uprostřed čistě německého okolí a pokusit se je převychovat a poněmčít, nebo, nepůjde-li to, postavit je nakonec ke zdi.“

Heydrichem tak logicky promyšlený program byl ihned uváděn v život. Mnohé dospělé z něj začala obcházet hrůza, jiní volili odpor – i za cenu ztráty života. Netrvalo dlouho a do naší školy přišli místo vyučování podivní, německy hovořící lidé: sepsali nás, zkontrolovali chrup, celkový vzhled a zakončili návštěvu vyfotografováním hlavy – jeden snímek z profilu, jeden en face. Hodina matematiky odpadla a tak nám to připadalo spíše zábavné. Pro mne za mne si mohli přijít fotografovat další den klidně znovu. Rád bych však dnes věděl, jak jsem tehdy obstál a jak mělo být s naší třídou naloženo.

Nikdo z nás nemohl tušit, k čemu to bylo – ostatně měli jsme své starosti i radosti mladých let. Brali jsme na vědomí, že byl někdo ze sousedství zatčen, zmizel beze stopy, četli jsme o po-

pravách, ale tato odvrácená tvář světa dospělých jako by neexistovala – pokud krutost doby nezasáhla rodinu bezprostředně.

V červnu 1941 přepadl Hitler Sovětský svaz a na velké nástěnné mapě bylo vidět, jak se do zelené barvy tohoto státu zakusují německé tanky a letadla. Postup jako by nezadržitelně mířil dál a dál. Z vojenské nemocnice však začali přes veleslavínský lesík také sestupovat němečtí vojáci s obvazy a protézami, stažení po zranění z fronty – možná za odměnu – až do Prahy. Jeden se s námi dětmi rád přátelil; pilot Herbert Gläser. Létal na sovětské frontě a zpět se mu nechtělo. Bylo dobře patrné, že v dobách míru by byl příjemným známým z ciziny a že mu jeho role okupačního vojáka nesedí. Hrávali jsme spolu šachy a zkoušel jsem si na něm školní němčinu. Biografie nabízely veselo hry s Vlastou Burianem, který občas projel po naší ulici ve svém kočárku taženém koníkem. Chodili jsme se na něj dívat na Hanspaulku, jak před svou vilou bruslí na soukromém kluzišti jen pro jednu osobu.

Měli jsme rádi i společný zpěv při kytaře, kde stály na čelném místě trampské písně. Rovněž ze školy jsme si odnášeli svérázný repertoár. Byl tu výběr z německého romantického dědictví (*Am Brunnen vor dem Tore, Sah ein Knab' ein Röslein schön, Horcht was kommt vom draussen rein, hollari, hollaho...*), povinná nacistická klasika (*Die Fahne hoch, die Reihen dicht geschlossen* neboli *Horst Wessel-Lied* na způsob státní hymny vedle *Deutschland, Deutschland über Alles*, dále „oblíbená“ píseň Reinharda Heydricha *Ich hatt' einen Kameraden, einen bess' ren findst du ni't*) a konečně hity, jež proslavila probíhající válka – *Heute wollen wir ein Liedlein singen ... denn wir fahren gegen Engeland!* Nad tím vším ovšem kralovala jiná píseň, o velké lásce k Lili Marlen. *Vor der Kaserne, vor dem grossen Tor, stand eine Laterne und steht sie noch davor... wie einst, Lily Marlen, wie einst, Lily Marlen...*

Dávali jsme přednost české verzi (... *s tebou, Lili Marlén*). Mnoho let po válce se ukázalo, že zněla do uší nejen německých vojáků a jimi podrobených národů, ale dokonce i na spojenecké frontě v západní Africe. Němci s ní tam například končili svá rozhlasová vysílání a „my jsme je poslouchali také“, vzpomínal Jiří Mucha v televizním dokumentu (1991). „Když jsme opouštěli Tobruk, generál Klapálek při Lily Marlen plakal a já taky. Pro nás to byla píseň pouště,“ říkal tam trochu nostalgicky Mucha.

Pro nás to byl v téže době útek do sentimentality jako odpověď na ukradené dětství. Rozhlasové zprávy o každodenních popravách a pochurná hlášení z bojišť střídala také sametový kontrast jedinečné krásy, kterým mistrovsky vládla Zarah Leander. Tato Švédka s nacistickým puncem vedla možná dvojí život – se špionážní aktivitou ve prospěch Spojenců. List Dagens Nyheter prozradil v roce 1999 její tajemství, které později potvrdili ruští badatelé v archivech Moskvy.

Její Lily Marlen, Jednou se musí ten zázrak stát a další písňe s těmi prvními mateřskou šňůrou propojené se rovněž nevázaly na hranice. Jako exotický pták se vynořovaly nad hlavami lidí, kteří byli zbaveni svobody a denně byli všemi prostředky znásilňováni včetně neustálého vraždění a zatýkání. Svou cestou šla i vážná hudba, opera či divadlo, ale s dvěma třemi výjimkami mimo mne. Jednou jsem byl s maminkou ve Smetanově síni, poprvé v životě, kde Václav Smetáček dirigoval své kantátové pásma Od kolébky k oltáři. Na závěr při písni Aby nás Pánbůh miloval vstalo obecenstvo ze židlí – neboť hymna Kde domov můj se zpívat nesměla a solidarita národa měla být alespoň onen večer takto spontánně potvrzena. Jednou jsem se spolužáky zažil dirigovat Rafaela Kubelíka, koncem války pak poprvé Václava Talicha v Národním divadle.

Cestu ze světa hudebního chaosu a kýče mně pomáhala nalézat profesorka Hana Králíková-Slavkovská. Poslal mě za ní pan Cyril Míka, když vycítil, že už jsme společně dosáhli hranic jeho učitelských možností u klavíru. Byla to dcera virtuosa Karla ze Slavkovských, který byl sloupem české klavíristické školy ve své době – Dvořák například mu kromě drobnějších skladeb připsal Koncert g-moll pro klavír a orchestr. Sama studovala skladbu u Vítězslava Nováka, některé své kompozice vydala tiskem. Obětavě rozvíjela muzikálnost dětí z obvodu Veleslavín – Vokovice – Liboc. Vše, čemu mne pan Míka učil, jsem měl u ní zapomenout, protože to postrádalo akademickou kulturu. Poslední kloub ukazováčku se nesměl prohýbat, nýbrž bylo třeba jej vyklenout. Šli jsme rychle vpřed a můj repertoár se brzy rozšířil o etudy (Carl Czerny) a romantické přednesy. Ukázalo se, že mám podivný zvrhlý talent: obraz not jako by okamžitě přeskočil do prstů. Je to danajský dar, chybí-li nad studiem přísný profesorský dohled. Zato se otevře království hudby v neuvěřitelné šíři, a tak jsme brzy s paní profesorkou sáhli na Mozarta,

Beethovena, Brahmsa, Chopina, Smetanu. Cesta k profesionální hře se však o to rychleji prodlužovala a vzdalovala, jak vítězilo zanícení pro hudbu.

Dobrou náladu z objevování vážné hudby přerušilo nečekané onemocnění otce. Tatínek uleh v prvním poschodí do malého pokojíku, který patřil k pronájmu restauračních prostor a byl dříve určen pro studenty. Těm Němci „na neurčito“ uzavřeli vysoké školy a místnost tak dostala jiné využití. Pan doktor Borč z Vokovic sem začal přicházet s injekcemi stále častěji, a než jsem mohl pochopit, co se vlastně děje, přišla k nám smrt.

Bylo to v neděli sedmého prosince 1941 ve dvě hodiny odpoledne. Otcí bylo padesát let: podle diagnózy lékařů šlo o rakovinu plic. Mohu potvrdit, že jeho nemoci předcházely tisíce vykouřených cigaret a denní pobyt v zakouřeném výčepu. Ale sluší se dodat ještě něco: nemoci předcházela také léta strávená na frontě v první světové válce. Léta útrap a hrůzy. Tam zažil první zranění: znal jsem důlek po kulce v jeho pravém rameni. Věděl jsem od táty, že jeho situace byla i po vyléčení zoufalá: nesnášel ustavičné komandování německy mluvících rakouských důstojníků, špínu, hlad, stálé boje a přesuny v dešti a blátě.

Po návratu ze špitálu se rozhodl k drastickému řešení: nemohli přes čáru, nechci být ani tady. Jeho kamarád probodl bodákem na pušce komisárek, aby výstřel nezanechal na zasaženém těle zbytky prachu, a prostřelil otcí předloktí levé ruky. Kulka vešla do svalu a znovu vyšla ven; obě jizvy jsem od dětství dobře znal. Byla to čistá práce. Následoval však daleko méně čistý špitál někde na Balkáně, vši v ráně, další harcování po garnizónách a konečně návrat domů s podlomeným zdravím a možná i psychikou. O to vše měla být diagnóza „carcinom pulmonum“ doplněna, ale takový doplněk nepatří do státem uznávaných příčin úmrtí.

Po osudné zprávě mně tekly slzy proudem, kamarádi na ulici kolem mne utichali nebo si jen něco šeptem prohodili. Všichni tam znali všechny. Mně bylo jedenáct, bratrovi sedm. Obřad o dva dny později si v ničem nezadal s pohřby za dob starého Rakouska. Ve velkém sále, kde stál klavír, umístili otevřenou rakev s mrtvým tělem a sál se zaplnil smutečními hosty i pronikavě vonícími květinami. Všude hořely svíce, které stravovaly kyslík a hrozily nás postupně udusit. Sešli se tu četní členové rodin z obou stran – slatinské i vokovické. Venku se zatím shromáždila

kapela strýčka Bohouše, aniž by cokoli zahrála. Dostavil se farář s ministranty k obřadu – a pak následovalo to nejhorší: Jaroušek se rozloučí s tatínkem hudbou.

Vybrali si Poem Zdenka Fibicha, který jsem hrál v Des-dur, jak se sluší, a zpaměti, protože na noty bych přes slzy stejně nebyl viděl. Z toho je patrné, že od Maškova Malého dítěte vlasti jsem udělal při studiu klavíru jistý skok směrem vpřed.

Smuteční průvod s vyštafírovanými koni a funebráky se vydal směrem na hřbitov do Liboce. Maminka koupila nad hrob tatínkových rodičů krásný pomník s muzikantským symbolem (do mramoru zasazená kovová lyra) a tam tedy vedla pochmurná cesta. Byla zcela tichá, neboť Němci právě utrpěli obrovské ztráty v bitvě o Moskvu a s důsledností sobě vlastní zakázali v onen den (úterý 9. prosince 1941) veškeré „hudební produkce“. Mohla na to mít vliv i další okolnost: v den otcovy smrti bombardovali Japonci Pearl Harbor a den před pohřbem vyhlásily Spojené státy Japonsku válku.

Kapela kráčela za rakví svého přítele, aniž vydala jediný tón. Zákaz musel být respektován. Přišlo spouštění rakve do otevřené země a tu se muzika k překvapení přítomných proti všem nařízením přece jen ozvala. Splnilo se přání zesnulého malíře pokojů, nájemce hostince a hudebníka, aby mu na rozloučenou zahráli píseň Františka Kmocha, Kmochovo poslední přání. Její melodii i slova si tatínek poznamenal do „rodinného“ školního sešitu. Tam byly i některé další události hodné zaznamenání – kdy se narodil Jaroušek a kdy Pepíček, který „už po porodu byl kluk jako buk“. A tak mne tato Kmochova melodie provází v hlavě až podnes.

Další válečný rok 1942 měl jednoznačnou dominantu. V květnu jsme se z rozhlasu dozvěděli, že na Reinharda Heydricha byl spáchán atentát. Plány s českým národem nestihl uskutečnit, ale jejich nejbrutálnější část začala vzápětí být realizována jako bestialní pomsta – vypálením Lidic a Ležáků, hekatombou české inteligence, každodenním zatýkáním i nepřetržitými popravami. Teď už se hrůza války přiblížila ke všem do nejtěsnější blízkosti. Uprostřed noci rozbili tehdy u našeho domu němečtí vojáci pažbami a bajonety pušek domovní dveře, neboť jim domovník pan Šebesta nepřišel dost rychle otevřít. Vnikli snad do každého bytu v Praze ve snaze nalézt původce atentátu a sebrat lidi bez dokladů. Rozespálí a v pyžamech jsme stáli pod namířenými

zbraněmi u stěny a byli svědky, jak je prohledáván každý kout bytu, všechny skříně, prostory pod postelemi. Z nedalekého Chládkova zahradnictví s sebou odvedli po nálezů uschované pušky – nejspíš lovecké – jejího majitele; naštěstí pro něj jen na krátký čas.

Statečný boj parašutistů prožívala celá země až do jejich hrdinného konce. O mnoho let později, po roce 1990, se objevily novinářské pomluvy odsuzující chování Pražanů za války. Kolarantský ministr školství Emanuel Moravec řečnil na veřejných prostranstvích v Praze, kde měl být nadšeně zdáven zástupy českého obyvatelstva hitlerovským pozdravem – vztyčenou pravicí, jak dokládají fotografie. Jsou to lži a podvrhy. Nebyl snad jediný člověk z našeho okolí, který by se k něčemu podobnému snížil – s výjimkou „našeho“ gestapáka od střešovickeho rybníčku a stvůr jemu podobných; těch ovšem bylo skutečně dost. Praha tyto manifestační akce skutečně obesílala: bylo totiž samozřejmou a kontrolovanou povinností pro „árijské“ německé obyvatelstvo, žijící zde v této době, aby se podobných táborů „lidu“ zúčastnilo. Odhaduje se, že jsme jich v Praze měli za války přes milion – se všemi privilegii občanů Velkoněmecké říše. Pro soudného člověka je zbytečné dodávat, že očekávaný konec války musel nezbytně přinést drastický střet s tímto konfliktním živlem.

NA UČITELSKÝ ÚSTAV –

PANSKÁ ČILI HERRENGASSE (1944–45)

Ve školním roce 1943–1944 jsme na vysvědčení našli další změnu: „Deutsches Reich“ se v záhlaví změnilo na „Großdeutsches Reich“ a rozšířili nám „Notenstufen“ neboli stupnici známek o další stupeň. Ti, co nepostačovali novým velkoněmeckým nárokům, měli být oklasifikováni v příslušných předmětech známkami 5 (mangelhaft, sotva dostatečný) a 6 (ungenügend – nedostatečný). Mne se to nedotklo, neboť jsem se na doporučení třídního učitele pana Jiřího Geltnera měl začít připravovat ke zkouškám na učitelství. Geltner oceňoval mé hudební nadání a bral mne s sebou jako výpomocného zpěváka do vokovického mužského sboru, který sám organizoval a dirigoval. Je pochován na hřbitově v Liboci. Zpívali jsme vlastenecký Prausův Chorál Čechův, Smetanovo Věno a Sláva Tobě, věrný slávy synu. Z mého dětšké-

ho sopránu se tehdy bohužel stalo cosi pěvecky málo použitelného – celoživotní hybrid mezi basem, barytonem a tenorem.

Přiblížil se okamžik propuštění z povinné školní docházky. Propouštěla nás Hlavní škola v Praze-Vokovicích „mit tschechischer Unterrichtssprache“, Großdeutsches Reich, Velkoněmcká říše, Protektorat Böhmen und Mähren, Protektorát Čechy a Morava. Protože v roce 1943 panovaly silné mrazy, měly děti pro úsporu uhlí zimní prázdniny a školní rok byl prodloužen až do 14. července 1944. Pepik už zase odcestoval do malotřídky ve Slatině – také z ekonomických důvodů v rodině. Potřebovala to naše ovdovělá máma; na venkově se přece jen žilo snadněji. Přicestoval jsem za ním k Mertlíkovům s kuffíkem knih, ale neotevřel ani jednu.

To už začínalo být nad slunce jasné, že se konec války nezadržitelně blíží. U strejdy Pepka jsme poslouchali za staženými okenními roletami československé vysílání z Londýna. Jeho proslulá znělka odvozená z úvodních tónů Beethovenovy Páté symfonie zhudebňovala po večerech život mnoha Evropanům dychtícím po pravdivých zprávách svobodné vysíláčky. Ve Slatině jsme se stále dělili o dvě usedlosti: jedna patřila Pepkovi a tetě Slavěně, čp. 47, druhá dědečkovi a tetě Bertě. Mertlíkovic vedli život progresivnější (s rozhlasovým přijímačem), ale naučili nás tehdy v obou chalupách mnoha věcem daleko víc, než jsme si uvědomovali.

Po návratu do Prahy na podzim roku 1944 přišla významná změna. Měšťanku vystřídalo studium na učitelském ústavu. Maminka zůstávala po první zkušenosti se zkouškou do primy gymnázia skeptická, a tak pokud šlo o mé vyhlídky u přijímacích zkoušek, podnikla několik promyšlených kroků. Nejprve toto učiliště, sídlící v Panské ulici v samém středu Prahy, preventivně navštívila. Promluvila tam s jedním z profesorů a ten jí dal zajímavé doporučení. Pavel Jančák z vyššího ročníku prý dává kondice a bude se vaším synem rád zabývat. Díky tomuto doučování jsem jakýsi pokrok ve vědomostech zaznamenal, ale hlavně jsem získal přítele na celý život. Pavel, nadaný syn chudé vdovy, k nám chodíval rád. Celá rodina – pražská i slatinská, kam byl samozřejmě na prázdniny rovněž zván – se brzy v jeho veselém a upřímném chování zhlédla.

Už o tři roky dříve na nás vykonával Ústav lidské práce v Praze psychotechnická šetření. Jako tehdejší žák 5.A třídy obecné

školy jsem prokázal rozumovou úrovní způsobilost ke studiu na střední škole! To by bylo bývalo radostné konstatování, kdyby stupnice na formuláři nezačínala stupněm „výborně způsobilý“ a „velmi dobře způsobilý“.

Způsobilost sama však není vše, usoudila maminka implicitně, a tak jsme se spolu před novými zkouškami pustili nejprve do Spálené ulice (ke kostelu Nejsvětější Trojice, dokončenému Kryštofem Dientzenhoferem) a potom ke kostelu sv. Josefa u kasáren na náměstí Republiky. Zsvěcení už správně tuší, proč právě do těchto dvou pražských zákoutí. Výzdoba oněch míst na dálku ukazovala, jak se cení přímluva svatého „Tadeáška“, který tam má imaginární sídlo. Ještě donedávna mne tu ohromovaly skleněné tabulky, kde se četlo „Velmi, velmi děkuji a prosím o další, děkuji“ a následovaly mnohé jiné, podobně laděné rozhovory se světcem. Víra hory přenáší a na liknavé světce přicházejí dokonce stížnosti. Romain Rolland upozorňuje v Pamětech (s. 23 č. př.), že na Sicílii sice líbají sošce panenky Marie nohy, jenže když jim dostatečně nevyhoví, strčí jí hlavu pod vodu. *Člověk neví* – a tak jsem byl přinucen se na obou posvátných místech před sochou pomodlit za zbožný úmysl stát se učitelem. Úkol pro světce – svatého Judu Tadeáše – zněl „úspěšně složit zkoušku na učitelák“.

Modlitbu jsem pouze předstíral, neboť veleslavínská periferie byla vysokou školou ateismu. Ve hře ovšem byly síly nejen nadzemské, nýbrž též zcela světské. Moje milá maminka-vdova se totiž velmi líbila jistému panu Vaněčkovi, našemu vzdálenějšímu sousedovi z ulice Pod Novým lesem, jinak též inspektorovi učitelských ústavů. V ohni byla tedy hned tři želízka – Pavel Jančák, svatý Juda, řečený Tadeášek (přímluvčí v beznadějných případech), a pan inspektor Vaněček. Jedno z toho zabralo, neboť mne po náročných zkouškách přijali do prvního ročníku.

Patřila mezi ně asi dva nebo tři dny trvající zkouška fyzické zdatnosti a také hra na housle – předepsaná úroveň byla tři sešity Ševčíkovy školy nebo pět sešitů školy Malátovy. Od září roku 1944 jsem pak začal jezdit z Veleslavína do centra Prahy. V Panské ulici, v té době zvané též Herrengasse, sídlil Amerlingův mužský ústav učitelský. Jméno tohoto pedagoga jsem našel v Malém slovníku naučném B. Kočího, který jsme z nějakého důvodu přechovávali doma ve Veleslavíně – vedle asi deseti jiných knížek, mezi nimiž byla na čestném místě Babička Boženy

Němcové a Karafiátovi Broučci. Zbytek tvořily odkudsi vypůjčené a nikdy nevrácené skvosty Červené knihovny (Sextánka – zfilmovaná s Hanou Vítovou – byla pastva pro city obzvláště výživná). Tento slovník z roku 1929 říkal, že Karel Slavomil Amerling byl filozof a lidumil v Praze, „oprávce škol, zejména věcného učení, průkopník nauky o výchově dětí zruďných,“ dále „průkopník mravouky a Komenského didaktiky“. Archaické podání zásluh tohoto pedagoga z devatenáctého století ideálně harmonovalo s těžko zapomenutelnou atmosférou školy, která jako by se ze všech sil snažila Amerlingovu životnímu programu ještě v polovině dvacátého století cele dostát a zakonzervovat zbytky atmosféry dávných let.

Žákům se tu říkalo „pane kandidáte“ (neboť student byl kandidátem učitelství, byť mu bylo třeba pouze čtrnáct let) a při hodině houslové hry muzicírovala společně celá třída, dvacet houslistů najednou: dědeček by nás byl vyhnal svým smyčcem na ulici i s učitelem, zažít to. Jestliže podstatnou část takové hodiny zabíralo ladění („Ladím!“ ohlásil profesor Deršák a třída se s houslemi pod bradou začala řadit do fronty před tabulí), pak podstatnou část mnoha dalších hodin na začátku školního roku 1944/45 zabrala ještě svéráznější činnost. Byla to práce s černou tuší na dalším cenzurování někdejších učebnic. Třídní diktoval: na straně pět od slov „Svobodný stát“ až po „české historie“ vše začernit, dále slovo „polský“ začernit a vepsat „patřící do Generálního gouvernementu“ (tak se totiž za války nazývalo obsazené Polsko), na další straně v prvním odstavci nahradit slovo „Víděň“ za „Wien“ atd. Nový pořádek zaváděný v Evropě nacisty násilně vnikal i do našich učebnic.

Dotaz žáka: Když nahradím „do Víděň“, tak tam má potom být „do Wien“ nebo „do Wienu“? Třída ironicky zamručela svou nevoli nad podobnými výmysly. Profesor viděl podobné reakce někdy rád (drželi jsme všichni pospolu), někdy nerad (někdo z žáků mohl chování jako protistátní udat). Správně tam bude „do Wien“, zněla odpověď. Což odpovídalo okupantským příkazům, pro něž si povinně jezdili někteří profesori na školení až do Berlín, tedy do Berlína.

Měli jsme být plánovitě předěláni k obrazu nacistických ideologů, jejichž pojetí zejména dějin ukazovaly importované učebnice (samozřejmě v němčině). Profesori se vyrovnávali s ponížením, že mají učit lžím, po svém a žáci též. Kdesi jsem tehdy

získal Stručné dějiny světa od H. G. Wellse, které vyšly v Praze roku 1931. Samozřejmě jsem hledal, zda zde Wells našel místo alespoň pro několik řádků, jimiž by ocenil i přínos Čechů pro světovou historii. Z několika zmínek vynikalo jeho konstatování (s. 163–164), že po upálení „učeného Čecha“ mistra Jana Husa vypukly husitské nepokoje: „Byly první v řadě nových náboženských válek, kterými začal rozpad římského křesťanství [...] Celkem bylo vysláno proti tomuto statečnému malému národu pět křižáckých výprav, ale žádná se nezdařila,“ praví český překlad Wellsových dějin. „Všechnu potulnou zlotřilou chásku z celé Evropy hnala církev v patnáctém století na Čechy, jako ve třináctém století ji hnala na valdenské. Ale Čechové na rozdíl od valdenských věřili v ozbrojený odpor. Křižáci se rozutekli z bojiště při lomozu husitských vozů a vzdáleném zpěvu husitského vojska, takže ani na bitvu nečekali (bitva u Domažlic 1431).“

To byla slova, jaká každého českého studenta plnila hrdostí a pýchou nad hodnocením statečnosti jeho předků, zvláště napsal-li je cizinec, těšící se světovému uznání. Naprostá většina profesorů té doby vychovávala žáky k sebevědomí, k víře v pravdu a k nesmiřitelnosti s dočasnou nesvobodou a okupací – pochopitelně v míře odpovídající jejich osobní statečnosti.

Pavel Jančák mně bezděky otevřel cestu i do své třídy, ze které jsem se na celý život spřátelil zejména s Jirkou Blažkem zvaným Brácha, s Vlastimilem Hejnou (jednou významným právníkem), Karlem Appeltem (později docentem na FTVS UK), s Břetislavem Hodkem (později známým anglistou) či jejich kolegou Smoldou (skutečné jméno záměrně není uvedeno) a dalšími staršími spolužáky. Brzy jsme vytvořili s Pavlem a Bráchou kamarádkou trojici. Brácha byl sugestivní typ chudého kluka z holešovické periferie, jemuž byla dána fotografická paměť, vysoká inteligence, ironie a motivovanost. Byl nápadný svým proletářským až anarchistickým vystupováním, zájmem o knihy, antiku a historii vůbec. Nikdy ho neopouštěla chuť k diskusi šarvátce o čemkoli.

Při písemce z češtiny napsal za několik minut provokativní esej, první ze třídy, na téma, co mu dal počáteční rok strávený na reálce. Dozorující profesor ji přečetl, vyhodil do koše a řekl mu, že nemá co kritizovat, nýbrž učit se. A aby napsal další práci, a to na druhé téma – „Radosti cestování“. Žádný problém pro něj v roce 1941. Rozepsal se, jak vlaky plné vojáků míří na sever

i na východ, jak se koleje prohýbají pod tanky, jak se plní vagony civilisty vyháněnými do neznáma – pravá radost z cestování. O přestávce vytáhl jeho spolužák Karel Appelt odmítnutou práci z koše a uchoval si ji jako raritu.

Brácha působil chvílemi jako přízrak z jiného světa. Práci o radostech z cestování mohl celou z paměti ocitovat i v roce 2011.

Při maturitní zkoušce z české literatury si vylosoval téma počátky českého obrození.

„Koncem osmnáctého století se potom narodil František Ladislav Čelakovský,“ řekl uprostřed svého výkladu nevzrušeným, zdánlivě unaveným hlasem. Přisedící ho popuzeně přerušil.

„Co je to ‚koncem‘? Snad byste to mohl nějak upřesnit,“ namítl.

Brácha nehnul ani brvou a stejně nevzrušeně, dalo by se říci otráveně, řekl: „Sedmého března 1799 ve Strakončích.“

Nepocítil sebemenší nutnost, aby se sám od sebe pochlubil encyklopedickým detailem, který byl v jeho očích v podstatě zbytečný, protože je k nalezení v každém odborném slovníku. Tím méně u zkoušky dospělosti; přesný rok narození jednoho obroditele nepovažoval za důstojný problém dospělých. Kdyby učebnice uváděla k datu onoho narození ještě „ve 13 hodin 52 minut“, byl by to v té chvíli věděl a s převahou to *znuděně newedl*.

V naší třídě – tedy o tři ročníky níže – poutal mou pozornost Jiří Linha, který hrál znamenitě na housle a nenápadně se připravoval na hudební dráhu, což jsem stále ještě měl trochu v úmyslu také. Abych to dotáhl k nějakým „Linha Singers“ jako on, na to osud nepamatoval. Byl tu i Olda Král, přitahovaný Orientem – smekl jsem před ním, když zazářil jako profesor sinologie na Filozofické fakultě Karlovy univerzity. Chuť zabývat se klavírem a studovat na konzervatoři mne ani nyní neopouštěla. S maminkou jsme se tam tedy vyšli podívat a získali doporučení na profesora klavírní hry Albína Šímu. Po Cyrilu Míkovi a tetince Králíkové se tu laťka odbornosti posunula do nejvyšších poloh dramatickým skokem.

Profesor vypadal vzrůstem kolem pasu jako skladatel Josef Suk a choval se v mých očích profesorsky přísně. Z nosu mu trčely černé štětiny a ruce měl zakončené krátkými chlupatými prsty, zdánlivě nepříliš vhodnými pro klavírní hru. Nemohl jsem tušit, že byl obdivovaným učitelem například Jaroslava Ježka či